

ΜΕΛΕΤΗ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ "ΑΚΑΔΗΜ. ΟΜΙΛΟΥ,"

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΡΟΖΑΣ ΙΜΒΡΙΩΤΗ:— Ἡ ἀξιολόγησις στὴν Ἱστορίαν. — ΑΔΚΙΒΙΑΔΗ ΠΡΟΒΑΤΑ: Ἐνα γράμμα τοῦ Ἀ. Λασκαράτου πρὸς τὸν ἱστορικὸ Ἰ. Ρωμανό. — ΚΩΣΤΑ ΠΑΥΔΙΑΔΗ: Ἡ ἀτομικὴ ψυχολογία τοῦ Alfred Adler. — ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΒΙΝΗ: Φιλολογία καὶ Σχελαστικισμός. — Κ. Π.: Γιὰ τὰ γνωριστοῦμε μὲ τὰ Βαλκάνια. — Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΔΑ: Μία μελέτη γιὰ τὴν τέχνην τοῦ λαοῦ μας — ΚΡΙΤΙΚΗ. (Κ. ΠΡΟΣΠΕΡΙΟΥ: Ἡλία Βενέζη «Τὸ νούμερο 31328». — ΚΩΣΤΑ ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ: Γ. Κοτζιούλα «Ἐφῆμερα»). — Σχόλια. — Ἡ κίνησις τοῦ Ὀμίλου μας. — Ἀλληλογραφία. — Νέα Βιβλία.

ΜΕΛΕΤΗ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΧΡΟΝΟΣ Α΄

ΑΘΗΝΑ ΑΠΡΙΛΗΣ 1932

ΦΥΛΛΟ 3ο

ΜΕΛΕΤΗ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ «ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ»
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΕΝΟΥ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Τὸ ΔΙΕΥΘΥΝΕΙ

τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον τοῦ «Ἀκαδημαϊκοῦ Ὁμίλου»

καὶ τὸ ΦΡΟΝΤΙΖΕΙ

εἰδικὴ Πενταμελής Ἐπιτροπή.

Συνδρομὴ χρονιάτικη δρ. 60.

Κάθε σχετικὸ μὲ τὴν ὄλη καὶ τὸ περιοδικὸ νὰ στέλ-
νεται; **Κ. Προυσῆ** Ἀγίου Ἰσιδώρου 13.

Γραφεῖα τοῦ Ὁμίλου: Γ' Σεπτεμβρίου 76

Τυπογραφεῖο: Χαλκηδόνος 30

Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

[Δημοσιεύουμε ἓνα μέρος ἀπὸ τὴ διάλεξη τῆς κ. Ρόζας Ἰμβριώτη γιὰ τὴν ἀξιολόγησιν ἐπὶ τῆς ἱστορίας. Στὴ διάλεξιν αὐτῇ ἡ ὁμιλήτρια ἐξέτασε ἀπὸ μεθοδολογικῆ ἀποψη, ἂν εἶναι δυνατόν ὁ ἱστορικός, μὲ ὅλη τὴν ἀπόφασίν του νὰ κρατῆσιν ἀσθηρῶς ἀντικειμενικότητα, νὰ ἀποφύγῃ μιὰ κάποια ἐχθρὴν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἀφοῦ εἶναι ἀναγκασμένος νὰ διαλέξῃ τὸ σπουδαῖον καὶ νὰ τονίσῃ τὸ οὐσιαστικὸν ἀφίοντος κατὰ μέρος τὸ ἀσήμαντον. Τὸ θέμα τῆς διαίρεσε σὲ 7 ἐνόητες. Δίνουμε τὴν πρώτην, ὅπου ἐξετάζει κατὰ πόσον οἱ δύο ἔννοιαι «ἐξέλιξις» καὶ «πρόοδος» μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀπὸ τὸν ἱστορικόν, ἀπαλλαγμένους ὅμως ἀπὸ κάθε ἀξιολογικὴ κρίσιν.]

Οἱ ἔννοιαι «ἐξέλιξις» καὶ «πρόοδος»
ἐπὶ τῆς ἱστορίας.

Εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐξετάσουμε τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος χωρὶς νὰ μεταχειριστοῦμε τὰς δύο ἔννοιαι «ἐξέλιξις» καὶ «πρόοδος». Οἱ ἔννοιαι ὅμως αὐτὲς κλείνουσι μέσα τους μιάν «ἀξιολογικὴν κρίσιν». Γιατὶ ὁ ὅρος «ἐξέλιξις» μᾶς φέρνει στὸ νοῦν μιὰ «τελειοποίησιν», μιὰ «καλυτέρεψιν», καὶ ὁ ὅρος «πρόοδος» ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς πορείας φανερώνει μιὰ κίνησιν πρὸς τὰ ἔμπροσθεν, πρὸς τὰ ἀνώτερα. Σήμερον εἶναι οἱ ἔννοιαι αὐτὲς οἱ ποὶ πρόχειρες. Καὶ μᾶζι αὐτῇ ἡ καλυτέρεψιν, ἡ τελείωσιν νομίζεται: πᾶς σάν κάτι αὐτονόητον.

Νομίζω ὅμως, πῶς ὁ ἱστορικός ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ σταθῇ μὲ κριτικὸν μάτι ἀπέναντι σ' αὐτὲς τὰς ἔννοιαι καὶ νὰ τὰς ξεκαθαρίσῃ ὅσο μπορεῖ περισσότερον ἀπὸ τὴν ἀξιολόγησιν ποὺ φέρνουσι μᾶζι τους. Ἐπειδὴ εἴτε τὰς πάρεαι σύμφωνα μὲ τὴν ἀπλοϊκὴν ἀντίληψιν εἴτε μὲ τὴν φιλοσοφικὴν ἀποψιν πάντα γίνονται ἀφορμὴ νὰ περιπλεχθῶν σὲ προβλήματα ἄλυτα. Γιατὶ θὰ ρωτοῦσε κανεὶς ἀπὸ τὴν πρώτην κίβλας ματιᾶ, αὐτὴ ἡ πρόοδος ποὺ μᾶς φαίνεται τόσο χειροπιαστὴ καὶ ποὺ γι' αὐτὴ ὅλοι περηφανευόμεθα σὲ ποῖον σημεῖον παρῴσιάζεται; Κατὰ τί γέννηκε

ποῖον εὐτυχεμένην ἢ ποῖον τέλειαν ἢ ἀνθρωπότητα; Ἄς κοιτάξουμε ἀπὸ ποῖον κοντὰ τὰς ἔννοιαι αὐτὰς.

Ἀρχικὰ ἡ λέξις «ἐξέλιξις», «evolutio», σήμαινε ὅτι κάτι ἀναπτύχθηκε, ξεδιπλώθηκε, φανερώθηκε ποὺ ἦταν κρυμμένο ὡς τὰ τῶρα, μὰ ποῦ ὅπως ὅποτε προῦπήρχε. Τὸ ἀρχικὸν τῆς νόημα ἀντιστοιχεῖ ὀλίγον μὲ τὴν διδασκαλίαν γιὰ τὴν «συγγένεσιν», ὅπως καὶ μὲ τὴν θεωρίαν τῆς «προμορφώσεως». Σύμφωνα μὲ τὰς θεωρίας αὐτὰς ἐδίδασκαν οἱ φυσιολόγοι τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνα, ὅτι ἀνάπτυξις σὲ κάθε ὄργανισμὸν σημαίνει τοῦτο μόνον: ὅτι ξεδιπλώνονται, ἀναπτύσσονται μέρη καὶ ὄργανα, ποὺ στὸν πυρῆνα κίβλας ἦσαν ἐτοιμα: εἶχαν προμορφωθῆ. Ἰπάρχει πρὶν ἀπὸ τὴν γέννησιν κάθε ἀνθρώπου ἡ μικρογραφία του, μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου, καὶ χρειάζεται μόνον νὰ μεγαλώσῃ γιὰ νὰ γίνῃ ὁρατὴ καὶ νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ πληρώσῃ τὴν θέσιν ποὺ τῆς ἀνήκει ἐπὶ τὴν ἀνθρώπινον ζωὴν. Εἶναι ἀντίθετον τοῦτο τὸ νόημα μὲ τὴν διδασκαλίαν γιὰ τὴν «ἐπιγένεσιν», ποὺ δεχόταν ὅτι ὅσο μεγαλύνει τὸ ὄργανικὸν ὄν ὀλοένα μορφώνει πραγματικὰ νέα ὄργανα καὶ γι' αὐτὸ ἐναντιώνεται ἐπὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐξέλιξεως. Ὀλοένα ὅμως ἡ ἔννοια «ἐξέλιξις» ἐπὶ τὴν ἐφαρμογὴν ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνας

αλλάζει και πότε γίνεται πλατύτερη και πότε στενότερη. Όμως και στα μέσα άνομη του 19ου αιώνα διατηρεί η έννοια κάτι από την άρχική της σημασία. Όταν δηλαδή μιλούσαν για «εξέλιξη» είχαν τη συνείδηση, ότι γίνεται μια πορεία και ότι ο δρόμος της καθορίζεται ουσιαστικά από την ιδιαίτερη φύση που έχει το δν που εξελίσσεται, από τις εσωτερικές δυνάμεις και δεξιότητες της. Κοντά σ' αυτές τις σκέψεις εδώ κι' εκεί υπάρχει και μια νατουραλιστική εξελικτική θεωρία, που βλέπει το κοσμικό γίνεσθαι σαν τυφλή μηχανική πορεία σύμφωνα με τις θεωρίες του Δημόκριτου και των Έπικουρείων για την σύγκρουση και την απώθηση των άτόμων. Τέτοιες σκέψεις συναντούμε στους ύλιστες και στους παλιότερους και στους νεώτερους. Αυτές όμως μένουν εξαιρέσεις, κυριαρχεί πάντα η θεωρία που έχει μέσα της τον άρχικό πυρήνα της έννοιας.

Στους νεώτατους χρόνους μπορεί να πη κανείς, ότι η έννοια σχεδόν χάνει τα ίχνη της παλαιάς σημασίας. Όλοένα στις έπιστήμες φαίνεται σωστή η άποψη, ότι οι διάφορες μορφές που παρουσιάζονται δντα κατά την κοσμική πορεία μορφώνονται και άρχικά και τελικά μέσα σ' αυτή. Έλειψε σέ ελο το πλάτος το κοσμικό ή παλαιά κλασική θεωρία της «διατήρησης», ότι δηλαδή το άληθινό δν είναι απόλυτα καθορισμένο και αναλλοίωτο. Άφου το σύμπαν το θεωρούν σαν τεράστιο γίνεσθαι, έλειψε τελειωτικά η ιδέα πως υπάρχουν «από τὰ πρὶν» έμφυτες ικανότητες που καθορίζουν την εξέλιξη κάθε οργανισμού. Η νατουραλιστική σκέψη τελειοποιεί αυτές τις βάσεις. Το σχήμα της που θέλει παντού να εφαρμοστεί είναι τουτό: τὰ σύνθετα φαινόμενα πρέπει να εξηγηθούν σαν προϊόντα που δίνει η μηχανική ένωση και άλληλοεπίδραση από άπλες δυνάμεις και στοιχεία. Κάθε άλλαγή στα πράγματα πρέπει να θεωρείται σαν άπλη άλλαγή στη θέση και τάξη που έχουν τα μονωμένα βασικά συστατικά στοιχεία, ή φαινομενικά ποιοτική άλλαγή πρέπει να θεωρείται σαν άπλη ποσοτική και έξωτερική.

Όταν σήμερα μιλούν για τη θεωρία της εξέλιξης οι περισσότεροι έχουν στο νου τους τέτοιες δαρβινιστικές θεωρίες, όπου η πορεία του κόσμου νομίζεται σαν αποτέλεσμα της μηχανικής άλληλοεπίδρασης από άτομικά στοιχεία και δυνάμεις. Άνάλογα ζητούν να εξηγήσουν και τις άνωτερες μορφές της πνευματικής και κοινωνικής ζωής. Τις θεωρούν σαν αποτέλεσμα της πολυποικιλίας ένωσης από βασικές δυνάμεις, που ενεργούν σύμφωνα με νόμους άυστηρά καθωρισμένους. Κάθε εξέλιξη στο πνευματικό όπως και στο οργανικό πεδίο γίνεται με την προαρμογή και την επιλογή κατά τον άγων για τη ζωή.

Ότι όμως υπάρχει ένα σχέδιο «από τὰ πρὶν» για την εξέλιξη του κόσμου, ότι στο σύμπαν κυριαρχεί μια σκοπιμότητα, που καθορίζει την πορεία και γενικά και στις έσχατες λεπτομέρειες, είτε άπορρίπτεται γενικά σήμερα είτε μένει δλότελα άκαθόριστο.

Όποιες όμως άπόψεις και να έχουμε για τὰ αίτια της εξελικτικής πορείας, είναι άδύνατο κατά τη γνώμη μου να μείνει η σημερινή άυστηρή έπιστημονική γλώσσα στο παλιό νόημα που είχε η έννοια «εξέλιξη». Η νέα αντίληψη για την έννοια αυτή έχει πάρα πολύ ποιοτική με την έπιστημονική άυστηρή σκέψη. Το πρόβλημα για τις αίτιες, για τις ενεργούσες δυνάμεις σέ μια δλόκληρη σειρά από γεγονότα είναι ένα βαθύ ζήτημα, αλλά ένα κατοπινό. Πρώτα η έρευνα ή έπιστημονική θα καθορίσει τὰ γεγονότα τὰ πραγματικά κι' ύστερα θα ζητήσει να άπαντήσει στις περίπλοκες έρωτήσεις, αν η πρόοδο κυριαρχείται από εσωτερικές έμφυτες ικανότητες, που σύμφωνα μ' αυτές ξεδιπλώνεται η ιδιαίτερη φύση στο κάθε δν ή αν στην πρόοδο αυτή πραγματώνεται μια όποια «Ίδέα».

Στη συζήτηση αυτή βεβαια δέ θα ξεκαθαρίσουμε την έννοια της εξέλιξης από αυτά τὰ σκοτεινά προβλήματα. Νομίζω όμως, πως ο ιστορικός κάνοντας χρήση της έννοιας θα άφήση κατά μέρος όλες αυτές τις άμφισβητούμενες σημασίες και θα κρατήσει τὰ χαρακτηριστικά, που δέ-

χονται ελο: ότι δηλαδή «εξέλιξη» είναι η όλοένα άδιάκοπη άλλαγή προς μια ώρισμένη κατεύθυνση. Κι όταν μιλεί για αυτή θα πρέπει να έννοεί μεταδωλές στην πορεία, που άσφαλώς προκαλούνται και καθορίζονται από «έξωτερικές» επιδράσεις.

Συχνά η έννοια «εξέλιξη» ταυτίζεται με την έννοια «πρόοδο». Θα ξεχωρίσω όμως αυτές τις έννοιες, γιατί η δεύτερη με την άμηση «από τὰ πρὶν» ώρισμένη αξιολογική έχτίμηση που περιλαμβάνει γεννά ένα σωρό δύσκολα προβλήματα. Και ακόμα δέν είναι δυνατό, όπως θα δούμε, να την άποχωρίσουμε άπ' αυτή την αξιολόγηση. Πολλοί προσπάθησαν να άπαλλάξουν την έννοια «πρόοδο» από κάθε αξιολογική κρίση. Όμως όπως και να γίνει το γλωσσικό μας αίσθημα την επιβάλλει, γιατί η λέξη «πρόοδο» σύμφωνα με την έτυμολογία της σημαίνει ένα γεγονός της κοινής πείρας, το γεγονός της πορείας προς τὰ έμπρός, της άύξησης, της μετάδωσης από μια κατάσταση κατώτερη σέ μιαν άνωτερη κι' αυτό με τρόπο άργό και άδιάκοπο.

Η έννοια λοιπόν «πρόοδο» έχει μέσα της το νόημα της καλύτερης. Όλοι οι συγγραφείς του 19ου αιώνα έγραφαν με την πεποίθηση, ότι τουλάχιστο στις γενικές γραμμές γίνεται κάποια πρόοδο σέ όλα τὰ πεδία. Μάλιστα η «πρόοδο» δλης της φύσης και της άνθρωπότητας σέ ελο ένα άνωτερες μορφές ζωής θεωρήθηκε ο βασικότερος νόμος για ελο το «είναι». Υπάρχει μια κρυφή δύναμη για' αυτούς, που σπρώχνει λαούς και άτομα με τη θέλησή τους ή και χωρίς αυτή προς ένα ώρισμένο σκοπό. Έτσι η πρόοδο έπαιρνε το χαρακτήρα μίρας, μπορεί εδλογημένης για τις μέλλουσες γενιές, αλλά τρομαχτικής στην τυφλή της άναγκαιότητα. Δέν μπορεί λοιπόν ο ιστορικός να κρατήσει την έννοια αυτή σαν μια «από τὰ πρὶν» διαπιστωμένη προύπόθεση. Τέτοιες άπόψεις οδηγούν σέ μονόπλευρες, άθθαίρετες έρμηνείες. Η ιστορική έπιστήμη πρέπει να έξετάσει έμπειρικά τὰ διάφορα γεγονότα και να δει αν και πού σημειώνεται πραγματική πρόοδο. Πόσες φορές

δέν άποδείχτηκε, ότι αν ώρισμένες έποχές δείχνουν άληθινή πρόοδο, όμως άλλες ρίχνουν την άνθρωπότητα αιώνας πίσω. Κι όμως η ιδέα αυτή πήρε κι όλοένα παίρνει διαστάσεις και από άποψη πνευματική—είναι περήφανος ο αιώνας μας για τὰ άποχτήματά του, και από άποψη φυσιολογική—οι δαρβινικές θεωρίες με την εξέλιξη της οργανικής ζωής όλοένα δίνονουν το ένδόσιμο για μια καλύτερη.

Άκόμα και σέ κύκλους που δέν πιστεύουν σέ ένα κοσμικό σχέδιο, από την πρόνοια καθωρισμένο, υπάρχει η κλίση με κάθε τρόπο να δώσουν έναν ένιατο άπλο «νόμο της εξέλιξης», «νόμο της προόδου», που συχνά παρουσιάζεται έτσι ώστε πάλι να πιέζει τὰ ιστορικά γεγονότα σαν μια «ά νάγκη», σαν «μοίρα». Αυτές οι αντίληψεις νομίζει κανείς πως κατέχονται από μια παράλογη ιδέα, πως ο «νόμος της προόδου»—που χαρακτηριστικό του είναι πάντα η σκέψη της προοδευτικής καλύτερης—είναι άρχη που διαφωτίζει αιτιολογικά το κοσμικό γίνεσθαι. Πρέπει να προσέξουμε, γιατί είναι δλοφάνερο πως η «πρόοδο» καθαυτή δέν είναι καμιά πραγματική αίτια στην εξέλιξη, παρά ελο το γίνεσθαι που έμεις μπορεί να το χαρακτηρίσουμε σαν πρόοδο είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας και σύμπραξης από ποικίλα διάφορα αίτια. Συχνά πάλι συμβαίνει σέ πολλούς, ενώ στην άρχη μιλούν για την τυπική εξελικτική πορεία, για ένα έμπειρικό νόμο, ύστερα πάλι ξεχνιούνται και τον ύψώνουν σέ κυρίαρχη ιδέα της θεωρίας των.

Βέβαια αυτή η πίστη σέ μια μυστική δύναμη της εξελικτικής ιδέας έχει λίγους, πού λίγους όπαδούς. Όμως νομίζω, πως ιδιαίτερα τέτοιες άσφαείς έννοιες πρέπει να άποφεύγουν στην έργασία τους οι ιστορικοί, γιατί σχηματίζουν μ' αυτές σφαληρή αντίληψη για τη συνάφεια των γεγονότων και δίνουν «υπόσταση» σέ άφηρημένες έννοιες. Γι αυτό πολλοί και μεγάλοι ιστορικοί άποφεύγουν συστηματικά την έννοια «πρόδος».

Το λάθος ίσως πρέπει να το άποδώσουμε στη φιλοσοφία της ιστορίας, που δογματίζε συχνά από τον καιρό του Αύ-

γουστίνου, πώς γίνεται μια απόλυτη πρόοδος. Οι περισσότεροι φιλόσοφοι της Ιστορίας κάνουν διπλή ξύωση από δυο άρχες τέλεια ανάμεσά τους αντιφατικές. Το άτομο, υποστηρίζουν, είναι τελείως ελεύθερο στην ενέργειά του, και μαζί βεβαιώνουν, «ὅτι υπάρχει δλόκληρο σχέδιο κοσμικό από τὰ πριν πού πραγματώνεται. Με τέτοιες προϋποθέσεις όμως το νιώθουμε πώς δὲ μπορεί ἡ ἱστορία νὰ στηριχτῆ ὡς ἐπιστήμη. Καταλαβαίνω πώς μὰς εἶναι ἀναγκαῖα ἡ «πίστη» αὐτῆ πού πηγάζει ἀπὸ ψυχολογικά ἐλατήρια καὶ πού μπορεί νὰ εἶναι καταστάλαγμα ὕστερα ἀπὸ βαθύτατους φιλοσοφικούς στοχασμούς, πάντα ὁμως μένει «πίστη», πού δὲ μπορεί νὰ γίνει ἡ «ἀπὸ τὰ πριν» προϋπόθεση τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. "Οἱ ξέρουμε πόσο ἡ προσπάθεια αὐτῆ, ἀπομεινάρει Ἐγγελεανό, παραμόρφωσε τὴν ἱστορία. Ἡ προσπάθεια νὰ ἀποδειχτῆ, ὅτι ἡ ἐξέλιξη εἶται ἔπρεπε νὰ γίνει, ὅπως ἔγινε καὶ ὅτι ἐκεῖνος πού κάθε φορὰ ἐνίκησε αὐτὸς εἶχε καὶ τὸ «ὑψιστον ἱστορικὸν δίκαιον» ὠδήγησε σὲ ἀτοπους συλλογισμούς καὶ συμπεράσματα. Γιατὶ ἂν ὠρισμένα θλιβερά γεγονότα τῆς ἱστορίας συντέλεσαν νὰ καλυτέρευσι ὁ πολιτισμός, ὁμως θὰ ἦταν παράλογο νὰ υποστηρίζουμε, ὅτι ἡ ἐπικράτηση τῶν Μογγόλων καὶ τῶν Τούρκων πάνω σὲ πολὺ περισσότερο προοδεδμένους λαοὺς ἦταν κέρδος γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητος. Γενικὰ ὅλες αὐτὲς οἱ προσπάθειες δὲ μπορούν νὰ στηριχτοῦν ἐπιστημονικά.

"Ομως καὶ ἡ νατουραλιστικὴ σκέψη δὲ μπορεί νὰ υποστηρίξει μὲ ἐπιτυχία καὶ συνέπεια, ὅτι γίνεται γενικὴ πρόοδος σύμφωνα μὲ «ἀπὸ τὰ πριν» ὠρισμένες αἰτίες. Συχνὰ καὶ σ' αὐτῆ φανερώνεται ἡ πίστη στὴν πρόοδο καὶ στηρίζεται στίς εὐεργετικὰς ἐνεργείες τῆς πάλης γιὰ τὴν ὑπαρξή. Αὐτὲς οἱ ἐνεργείες, λένε, ἀναγκάζουν σὲ ἀνώτερες καὶ τελειότερες μορφὰς ζωῆς. Ἀλλὰ καὶ ὅταν δεχτοῦμε, πώς κάθε ὄργανισμός προσαρμύζεται ὁλοένα τελειότερα σὲ «περιβάλλον» καὶ στίς συνθηκὰς τῆς ζωῆς, πάλι πρέπει νὰ ἐξετάσουμε ἂν καὶ κατὰ πόσο αὐτῆ ἡ ὁλονα μεγαλύτερη προσαρμογὴ μπορεί νὰ

θεωρηθῆ καὶ **πρόοδος**. Γιατὶ δὲ βγαίνει γιὰ συνέπεια, ὅτι σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις γίνεται τελειοποίηση. Ἐπειτα καὶ ἐδῶ πάλι χωρὶς νὰ τὸ θέλουμε παρασυρόμαστε σὲ ἄλλα προβλήματα. "Οπως λ. χ. αὐτῆ ἡ πρόοδος αὐξάνει τὴν εὐτυχία; Μὴ πως μαζί μὲ τὴν εὐτυχία δὲ μπορούμε νὰ πιστοποιήσουμε ὅτι μεγάλωσε καὶ ἡ εὐαισθησία στοὺς πόνο; Καὶ χίλια ἄλλα προβλήματα περίπλοκα. Με δὺδ λόγια θὰ ἔπρεπε πρῶτα νὰ κανονιστῆ τὸ κριτήριον ὅπου θὰ μετρηθῆ ἡ πρόοδος καὶ ὕστερα νὰ γίνῃ ἡ ἐχτίμηση τῆς πραγματικῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης σύμφωνα μ' αὐτῆ.

Δὲν ἀρνούμαι μάλιστα ὅτι τέτοιες σκέψεις φέρνουν σὲ ἐρώτημα, μήπως ὅλη αὐτῆ ἡ θαυμάσια ἐλπίδα καὶ ἰδέα γιὰ τὴν προοδευτικὴ ἐξέλιξη τοῦ κόσμου στηρίζεται σ' ἓνα εἶδος παράξενης, χαρακτηριστικῆς αὐταπάτης. Ἀλλιῶς δὲν ἐξηγεῖται, πώς αὐτῆ ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴν πρόοδος τοῦ κόσμου καὶ ἡ περιγραφή αὐτοῦ τοῦ τέλους μὲ τὰ ὠραιότερα χρώματα μὰς ἱκανοποιεῖ ὅλους τόσο πολὺ. Κι ὁμως γενεὲς ἐπὶ γενεῶν πέρασαν χωρὶς τὴν ἐλάχιστη ἱκανοποίηση, χωρὶς τὸν παραμικρὸ μισθὸ γιὰ τὸν τόσο ἀγῶνα καὶ τὴν τόση μεγάλη ὑπηρεσία τους. Δὲν θὰ ἀναφέρω τίς πολλὰς προσπάθειες πού γένηκαν νὰ στηρίζουν τὸ νόμο τῆς προόδου μὲ ἀντικειμενικὸ καὶ ἐμπειρικὸ δρόμο.

Ἰπὸ ὁποιαδήποτε μορφῆ ὁ ὅρος «πρόοδος» κλείνει μέσα του τὴν ἔννοια τῆς καλυτέρευσης, τῆς τελειοποίησης. Με μόνο τὸ νόημα τῆς διαφοροποίησης δὲ θὰ μπορούσε νὰ βοηθῆσει τὸν ἱστορικὸ σὲ τίποτα ἀφοῦ δὲ θὰ μπορούσε νὰ διακρίνει μ' αὐτῆ τὸ σημαντικὸ ἀπὸ τὸ ἀσήμαντο. Γενικὰ ἡ ἔννοια αὐτῆ στὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμη μόνο προβλήματα ἄλυτα μπορεί νὰ γεννᾷ. Γιατὶ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή κίβλας αἰσθανόμεσθε τὴν ἀνάγκη νὰ διαφωτιστοῦμε ἂν ἡ πορεία τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῶν λαῶν εἶναι μὴ σταθερὴ πρόοδος ἢ σὲ πολλὰ σημεῖα εἶναι καθαρὴ ὀπισθοδρόμηση.

ΡΟΖΑ ΙΜΒΡΙΩΤΗ

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ Α. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟ Ι. ΡΩΜΑΝΟ

"Ο κ. Π. Τζωρτζής εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ δώσει τὸν περασμένο χειμῶνα στὴν Κέρκυρα τὴν ἀλληλογραφία τοῦ θεῖου του Ι. Ρωμανοῦ, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑκατοντάδες γράμματα: τὰ γράμματα αὐτὰ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ εἰδικὴ ἐπιστημονικὴ μελέτη, γιὰτὶ προέρχονται ἀπὸ τοὺς πῶδ σημαντικούς ἱστορικούς καὶ σοφοὺς τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἀναφέρω τὸν Γερμανὸ μεσαιωνοδίκη Horf, τὸν Γάλλο νεοελληνιστὴ Legrand, τὸν Γερμανὸ γεωγράφου Partsch, τὸν Ἰταλὸ ἱστορικὸ Sal-

vatore καὶ τοὺς δικούς μας Χιώτη, Σ Λάμπρο καὶ Λασκαράτο.

Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία αὐτῆ φαίνεται ἡ μεγάλη ἐπιστημονικὴ ἀξία τοῦ Ρωμανοῦ, γιὰτὶ ὅλοι οἱ ἀνωτέρω τοῦ ζητοῦν πληροφορίες γιὰ νὰ γράψουν τὰ διάφορα ἔργα τους. Ξεχωρίζω δὲ ἓνα ἀπὸ ὅλα τὰ γράμματα, πού εἶναι ἀξιόλογο, γιὰτὶ σ' αὐτὸ φαίνεται ἡ ἐκτίμηση πού εἶχε ὁ Λασκαράτος πρὸς τὸν Ρωμανὸ ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς:

Κεφαληνία 29 νοεμβῶν 73

Φίλε Κ* Ῥομανέ

Ῥομέικα πρᾶματα! προχθὲς οἱ ἐγδότες τοῦ Καποδιστρια μοῦ ἐστειλανε τὸ ἄρθρον μου κουτσονώρικον, ὥστε ἐγὼ δὲν ἠθέλησα νὰν τὸ δώσω ἐδῶ, καὶ τοὺς τὸ ἐπίστρεψα ὀπίσω, — καὶ σήμερον μοῦ στέλνουνε τὴν ὥρὰ τοῦ ἀρθρου μου, χωρὶς τὸ ἄρθρον, καί... καὶ τί νὰν τὴν κάμω; Ἀλλὰ μήτε σὺ δὲ μοῦ ἔγραψες μὴ λέξη εἰς ἀπάντησιν τοῦ γράμματός μου. Μήπως εἶσαι κακοφανισμένος μ' ἐμένανε; Ἄν εἶναι τοῦτο, δὲ θέλω ἀφήσω κανένα μέσο ἔως δτου νὰ σὲ ἐξιλεώσω, ἐπειδὴ μοῦ κάνει τιμὴ νὰ σὲ ἔχω φίλον, καὶ θέλω ἀκολούθως νὰ σ' ἔχω φίλον. — Μὰ ξανάρχομαι σὶδὸν «Καποδιστρια» — Πρέπει νὰ ἔλαβες τὰ ἔξη πρῶτα φύλλα, πού σοῦ ἐπίστρεψα ἐπειδὴ κουτσονώρικα, — τώρα ὁμως πού ἔχω καὶ τὴν ὥρὰ, σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ στείλῃς κ' ἐκεῖνα τὰ πρῶτα πού ἔχουνε τὸ σῶμα, καὶ θέλει πασχίσω νὰν τὰ κάμω ἓνα, δίνοντάς τα εἰς τοὺς φίλους τὰ δύο ἀντάμα. Δὲν ἠξέρω νὰ σοῦ εἰπῶ τίποτες νεότερον, ἐπειδὴ δὲν ἔλαβα γράμμα σου, ὥστε νὰ ἀποκριθῶ εἰς αὐτό. — Σοῦ δίνω ὄθεν τὴν καλὴ νύχτα, ἐπειδὴ νύχτα τώρα πλέον, καὶ σοῦ λέγομαι*

ὁ φίλος

Ἄνδ. Λασκαράτος

*Ὅσο γιὰ τὸν Λασκαράτο εἶναι ἀρκετὰ γνωστός: θὰ γράψω λίγα λόγια γιὰ τὸν ἱστορικὸ Ι. Ρωμανὸ, πού στοὺς περισσοτέρους δὲν εἶναι καὶ πολὺ γνωστός, Ὁ Ι. Ρωμανὸς γεννήθηκε στὰ 1836 στὴν

Κέρκυρα πού ἦταν τότε πρωτεύουσα τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας πού ἔδρουσε ὁ φιλελληνισμός τοῦ Γκύλφορδ: ἀνοῦσε σ' ὅλη τῆς τῆς εἰς τὴν χάρη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ Κερκυραϊκὴ σοφία καὶ ἦταν στὴ μεγάλη

* Πериодикὸ που ἐβγαίνει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν Κέρκυρα.

τους δράση οι Σολωμός, Μουστοξύδης, Βράβιλας, Άσώπιος, Φαρμακίδης, Πολυλάξ, Μαρκοράς, που τους ακολούθησαν ύστερα μαθητές και θαυμαστές των οι Κονεμένος, Χρυσομάλλης, Καλοσγούρος, Μαβίλης, Κεφαλληνός και Θεοτόκης. Όλες οι μεγάλες φιλοσοφικές, πολιτικές και πνευματικές ιδέες του 18ου αιώνα είχαν ευρεί βαθειά απήχηση στα πνεύματα των εφταννησίων σοφών είχαν σ' αυτό συντελέσει οι στενές σχέσεις με την Ιταλία και των λοιπή Ευρώπη, οι σπουδές των στα πανεπιστήμια της Δύσης και η διαμονή μεταξύ των πολλών ξένων σοφών όπως ο Γκυλφορδ, ο Πάολο Κόστα, ο Ριγγάλδι, ο Θωμαζέο και άλλοι που οι περισσότεροι την ελάτρευσαν την Ελλάδα και εργάσθηκαν για την ήθική και πνευματική της ανάπλαση.

Ο Ρωμανός ήταν στην ηλικία ο νεώτερος από την πρώτη σειρά των σοφών που εργάσθηκαν τον 19ον αιώνα στη Κέρκυρα: ήταν προικισμένος με δξυ κριτικό μυαλό και έδειξε από μικρός μεγάλη επίδοση στα γράμματα. Ο Ρωμανός από μικρός κατέγινε στην Ιστορική έρευνα και πρό παντός προσπάθησε να έρευνήσει τον Μεσαιωνικό Έλληνισμό, που είναι το αφανέστερο μέρος του Έθνικού μας βίου, έχοντας πάντοτε πολύτιμο οδηγό τον μέγα ιστοριοδίφη Ανδρέα Μουστοξύδη.

Τά έργα του Ρωμανού είναι άρκετά για το χρόνο που έζησε και που του άφησε διαθέσιμο το βαρύ δασκαλικό του έργο: επίσης είναι ικανά να μάς αποδείξουν το επιστημονικό πνεύμα που έκυριάρχει στις έρευνες του: είναι για μās σήμερα αξιοθαύμαστο, πώς ενώ ο Ρωμανός αφιέρωνε τόσο χρόνο για το κουραστικό επάγγελμα του δασκάλου, έπρόφθανε να γράφει και να δημοσιεύει άρκετά έργα.

Τό έργο που έκανε γνωστό τον Ρωμανό σ' όλο τον τότε επιστημονικό κόσμο είναι ή «Ιστορική μελέτη περί της έν Ελλάδι Φραγκοκρατίας και των Παλατινών Κομήτων Ούρσίνων» οίκου που επί 200 χρόνια κυριαρχούσε των Έλληνικών νήσων και που οι τελευταίοι απόγονοι αυτού ήταν και δεσπότες της Ηπείρου. Η μελέτη αυτή είναι μπροστά από τη με-

λέτη που μετέφρασε από την Γερμανική ο Ρωμανός του Γερμανού μεσαιωνοδίφη Νορί «Γρατιανός Ζώρσης». Περιέχει σπουδαίες ειδήσεις για την Λευκάδα που έμειναν σκεπασμένες υπό τον μέγα δγχο της μεγάλης Έγκυκλοπαιδείας του Ersch και Gruber και σ' αυτές ο μεταφραστής έπρόσθεσε πολλές σημειώσεις και διορθώσεις: ή ιστορική αυτή μελέτη χωρίζεται σε δύο μέρη: τό μόν πρώτο πραγματεύεται για την καθόλου Φραγκοκρατία και θίγει όλα τα κεφαλαιώδη ζητήματα της περιόδου εκείνης, τό δε δεύτερο περί των Παλατινών Κομήτων Ούρσίνων αυθεντών Κεφαλληνίας και Ζακύνθου και άποτελεί μία από τις σπουδαιότερες ειδικές πραγματείες που γραφήκανε για την Φραγκοκρατία.

Στά 1889 έδημοσίευσε την σπουδαία Ιστορική πραγματεία για την πόλη του Βουθρωτού, όπου γράφει την Ιστορία της πόλεως αυτής από τη προσφυγή της στην Ρωμαϊκή συμμαχία (229 π.Χ.) μέχρις ότου την κατέλαβε ο Άλη Πασσάς (1798 μ. Χ.)

Άλλα έργα του Ρωμανού είναι ή Ιστορική πραγματεία έπιγραφόμενη «Άγιος Ίάσων και Σωσίπατρος και οι έν Κερκύρα άρχαιότατοι Χριστιανικοί ναοί».

Επίσης ή διατριβή που έπιγράφεται «Δημοσία Κερκυραϊκή πράξις Λατινιστί συντεταγμένη περί άποδόσεως έθελοδοούλων έν Βαγενετίας της Ηπείρου, δυναστεύοντες έν Κερκύρα του Ταραντινίου ήγεμόνος Φιλίππου του Β'».

Έγραψε επίσης την πραγματεία που είναι αξιόλογη για την πρωτοτυπία της «Η Έραϊκή κοινότης έν Κερκύρα» και την βιογραφία του Ιεροδιδασκάλου Άνδρέα Ίδρωμένου.

Τό τελευταίο έργο του Ρωμανού είναι «τό Δεσποτάτον της Ηπείρου» που έφερε σε πέρας δλίγο πριν πεθάνη. Στο έργο αυτό ο Ρωμανός πραγματεύεται τις περιπετειώδεις Ιστορικές τύχες της Ηπείρου επί 250 χρόνια, από την Ίδρυση σ' αυτή του Δεσποτάτου υπό Μιχαήλ Άγγέλου του Νοθογενή υιού Ίωάννου Άγγέλου και Θεοδώρας της Κομνηνης (1274), μέχρις της ύποταγής αυτού στους Τούρκους (1449).

Έκτος από τά άνωτέρω έργα ο Ρωμανός δημοσίευσε πολλές Ιστορικές πραγματείες στα έκδιδόμενα τότε περιοδικά Πανδώρα, Πλάτων, Άττικό Έμερολόγιο, και στις εφημερίδες Ώρα, Ηώ, Ρήγας Φεραϊός, Έλλην.

Ο Ρωμανός ενώ ήταν έτοιμος να τελειώσει την Ιστορία της Εφτανήσου και

ιδιαίτερα της Κέρκυρας απέθανε στις 24 Μαρτίου του 1892 από αιφνίδιο θάνατο μέσα στο δωμάτιό του, ενώ διάβαζε τον Β' τόμο της Εφταννησιακής Ιστορίας του Χιώτη, για μεγάλη βλάβη της Έλληνικής Έπιστήμης, που με τον θάνατο του Ρωμανού έχασε μία σπουδαία προσωπικότητα.

ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ ΠΡΟΒΑΤΑΣ

Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ALFRED ADLER

Από τον περασμένο Γενάρη έκαμε την εμφάνισή του στον τόπο μας ένα καινούργιο περιοδικό «Η Άτομική Ψυχολογία», που τό έκδιδει ο κ. Μωραϊτης, μαθητής του Adler, με σκοπό τη διάδοση και έφαρμογή των ιδεών του δασκάλου του.

Κατ' άρχή θά δεχτούμε με ευχαρίστηση κάθε καινούργια θεωρία, φτάνει ή ύποστήριξή της να συνοδεύεται και με τον άπαραίτητο κριτικόν έλεγχο, γιατί μία θεωρία, όσο κι' άν μάς ικανοποιεί, δε μπορεί να είναι παρά μία φάση της επιστημονικής εξέλιξης, μία βαθμίδα από την οποία τό ανθρώπινο πνεύμα θά περάσει για να τραβήξει πιο εμπρός. Την κριτικήν αυτήν εργασία, ή οποία, καθορίζοντας τις έλλείψεις της θεωρίας, άνοίγει τό μονοπάτι που οδηγεί στην πρόοδο, ούτε στα τωρινά έργα του κ. Μωραϊτή τη βλέπουμε, ούτε στα περασμένα την παρατήρησαμε: Τό 1928 ο κ. Μωραϊτης έδημοσίεψε ένα βιβλίο για τον Freud. Όπαδός, τότε, της ψυχολογίας, μάς παραθέτει και μερικές παρατηρήσεις δικές του, για να μάς αποδείξει πώς οι θεωρίες του Freud είναι σωστές. Μετά δυό χρόνια δημοσιεύει ένα βιβλίο για τον Adler. Όπαδός, τώρα, της Άτομικής Ψυχολογίας προσπαθεί, με παρατηρήσεις καινούργιες, να μάς αποδείξει ότι αυτήν τη φορά οι θεωρίες του Adler είναι οι σωστές. Και έτσι ενώ ούτε στο πρώτο βιβλίο άμφιβάλλει για τον Freud, ούτε στο δεύτερο διακαίολογεί τη μετάπτωσή του προς τον Adler, ο κ. Μωραϊτης κατορθώνει: ώστε οι θεραπείες του να άποδείχνουν, πριν τό 1928, πώς έχει δίκιο ο Freud και μετά τό 1928, πώς έχει δίκιο ο Adler. Και ενώ στο ένα έχει πεποιθήσει ότι «την βαθύτεραν ούσαν των ψυχικών φαινομένων» την αποκάλυψε ο Freud,¹ στο άλλο την ούσαν αυτήν την αποκάλυπτει ο Adler.

Και όμως Adler και Freud είναι, ως προς τά συμπεράσματά τους, δύο αντίποδες. Άν

σε μερικά σημεία πρακτικά συμφωνούν, άν ή μέθοδός τους κάπως συγγενείει, οι θεωρίες τους συγκρούονται: άναπόφευχτα και άθεράπευτα: Ο Freud, ντετερμινιστής, έφαρμόζει την αιτιότητα τόσο αυστηρά, που συχνά δυσκολευόμαστε να τον παρακολουθήσουμε. Ο Adler δέχεται την έλευθερία και χρησιμοποιοεί παντού τη σκοπιμότητα. Στον Freud ή ψυχική ένέργεια εξετάζεται και ποσοτικά, σά μία μορφή της φυσικής ένέργειας και κυριότ ή θέση του συμβιβάζεται με τις μονιστικές άπόψεις του Σύμπαντος. Ο Adler, δυστυχώς, τασκευάζει ένα δικό του είδος ψυχολογικής άλληλεπίδρασης, όπου τό ψυχικό όργανο όδηγεί κατά βούληση τό σωμα. Τέλος ο Freud έδραιώνει την ψυχολογία του πάνω στην άρχή της ήδονής, ενώ ο Adler χρησιμοποιεί την τάση προς δράση.

Την κολοσσαίαν αυτήν αντίθεση στο θεωρητικό πεδίο δε μπορεί ο μελετητής του Adler και του Freud να την παραβλέψει. Πρέπει να νοιώσει βαθιά πώς Φροϊδισμός δεν είναι μόνο τό ό.τι π. χ. οι άποτυχημένες ένέργειες έχουν έννοια κρυφή, ή ότι τά όνειρα είναι φαινόμενα νευρωτικά με σεξουαλικό συνήθως χαρακτήρα. Και πώς Άδλερισμός δεν είναι μόνο τό γεγονός ότι ο ύστερικός ύποκρίνεται ή ότι τό παιδί προσπαθεί να άντισταθμίσει τη μειονεχτικότητα του με μέσα θεμιτά και άθέμιτα.² Όπως και οι δύο αυτοί ψυχολόγοι: δεν περιορίστηκαν στην έφαρμογή της α ή της β θεραπευτικής μεθόδου ούτε έσταμάτη-

¹ Έξ άλλου αυτά δεν άνήκουν στον Adler. Η ύπόκριση των ύστερικών ήταν γεγονός παραδειγμένο πολύ πριν από τον Meynert ό όποιος ήταν καθηγητής του Freud. Όσο για τό συναίσθημα της μειονεχτικότητας, ο πρώτος που τό έμελέτησε και μάάλιστα χωρίς να πάσει στις υπερβολές του Adler είναι ο Pierre Janet. Είναι άνακριβές λοιπόν ότι ή άνακάλυψή τους άνήκει στον Adler. Ο Adler μόνο τά έγενίκεψε. Και θά δούμε πώς κάθε του γενίκεψη είναι και ένα παραπάτημα.

² Η Ψυχανάλυσις: Σελ. 114.

σαν στα επί μέρους πορίσματα της ίδιας τους επιστήμης, αλλά τούναντίον απλώθηκαν και σιγά-σιγά από γενίκεψη σε γενίκεψη έσχημάτισαν και από μιὰ δική τους γενική θεωρία για τόν άνθρωπο, για τόν πολιτισμό, για τή ζωή, έτσι και ό κριτικός τους ή ό όπαθός τους, αν θέλει να κάμει έργο επιστημονικό, είναι υποχρεωμένος να τους παρακολουθήσει και, αν μπορεί, να τους εξελέγξει.

Τέτοια προσπάθεια δέ θα τή βρούμε στα βιβλία του κ. Μωραίτη και γιαυτό τόν βλέπουμε να μεταπηδά από τή μιὰ θεωρία στην άλλη και να νομίζει ότι τὰ πειράματά του επικυρώνουν πότε τόν Freud και πότε τόν Adler. Γιαυτό και σήμερα με μιὰ καλή πίστη πού, υπό άλλους όρους, θα θαυμάζαμε, αναλαμβάνει να γίνει στον τόπο μας ό απόστολος ιδεών καθυστερημένων, πού άλλες τελειωτικά καταδικάστηκαν,¹ άλλες μέρα με τή μέρα σβύνουν και άλλες — αυτό είναι τό χειρότερο — έμποδίζουν τήν επιστημονική πρόοδο.² Λέγοντας αυτά έννοώ τόν Adler τόν μεταφυσικό και όχι βέβαια τόν Adler τόν ιδρυτή των σταθμών για τήν ήθική τόνωση των αδύνατων παιδιών. Τήν κοινωνικήν αυτή δράση του Adler τήν έχτιμούμε με όλη μας τήν καρδιά, αλλά φροντίζουμε να ξεχωρίσουμε τόν φιλόσοφο, τόν πραχτικό θεραπευτή, από τόν θεωρητικό τής επιστήμης.

Μολον τούτοδ κ. Μωραίτης ισχυρίζεται ότι οι θεωρίες του Adler έπέρασαν από τό «καθαρήριο τής ζωντανής του πείρας».³ Και επειδή καθαρήριο θεωρεί τις παρατηρήσεις του και τις θεραπείες του, θα ρωτήσουμε: Τι αποδείχνουν οι «θεραπείες» πού κάμνει ή ό κ. Μωραίτης ή ό Adler ή ό Freud; "Οτι ή υποβολή είναι μέσο θεραπείας πού συχνά έπιτυχαίνει. Τιποτε περισσότερο. Για να γίνει αυτό καλύτερα αντίληπτό άς μου έπιτραπή ή ακόλουθη σύγκριση: "Οποτε ό Charcot, ό περίφημος Γάλλος νευρολόγος και ψυχίατρος τού τέλους τού περασμένου αιώνα έδλεπε να τού παρουσιάζεται καμμιὰ θρησκώληπτη ύστερική, τήν έστελλε στη θαυματουργή Notre Dame de Lourdes. Η ύστερική έπήγαινε και τις περισσότερες φορές γιατρευόταν. "Όσο λοιπόν ή θεραπεία αυτή αποδείχνει πως έγινε θαύμα, άλλο τόσο και οι θεραπείες του Adler αποδείχνουν πως οι βασικές ψυχολογικές του θεωρίες είναι σωστές. Τό ότι δηλαδή ό κ. Μωρα-

¹ "Όπως π. χ. ή έρμηνεία τής ουσίας τής ψυχής με στοιχεία κινήσις πού ανήκουν στο χώρο.

² "Όπως π. χ. ή έννοια τής σκοπιμότητας. Η ουσία τής εγκείται στο να λέμε ότι ένα φαινόμενο συμβαίνει γιατί έχει τάση να συμβή. Είναι λοιπόν μιὰ ταυτολογία πού δίνει τήν παραίσθηση τής εξήγησης και επομένως παρεμποδίζει τήν εξήγηση τού φαινομένου με τούς νόμους πού διέπουν τή φύση.

³ "Ατομική Ψυχολογία. Τέλος τού προλόγου.

ίτης κατάφερε με τόν καλό του τρόπο να μεταβάλει έναν ήλιθιο σε ήλιθιο κατά τό ήμισυ,¹ δέ σημαίνει καθόλου ότι π. χ. τό συναίσθημα τής μειονεχτικότητας είναι φαινόμενο πρωτογενές και όχι δευτερογενές. Τό ότι ό Adler επίσης καταφέρει με τήν υποβολή και με τήν πειθώ να γιατρεύει πολλούς νευρωτικούς, αυτό δέ σημαίνει ούτε πως ή όρμη τού έγώ βρίσκεται στη βάση των ψυχολογικών και βιολογικών φαινομένων, ούτε ότι ή ούσία τής ψυχής εγκείται στην κίνηση.

Επομένως, στις περιπτώσεις τούλάχιστον των τέτοιου είδους θεραπειών, τό κριτήριο τής ζωντανής πείρας τού κ. Μωραίτη δέν αποδείχνει τό βάσιμο των θεωριών του Adler.

Πού λοιπόν έβασίστηκε ό Adler για να τις διατυπώσει; Πουθενά. Τις δέχεται a priori και όχι μόνο δέν τις δικαιολογεί, αλλά φαίνεται σαν να μήν υποπευτεται καν ότι έχει τήν υποχρέωση να τις δικαιολογήσει. Παραθέτουμε τις κυριώτερες:

1) Τό συναίσθημα τής μειονεχτικότητας είναι τό πρώτο συναίσθημα πού νοιώθει τό μωρό όταν έρχεται στον κόσμο.

2) Τό συναίσθημα τούτο άποτελεί αντίδραση σε μιάν όρμη τού έγώ έμφυτη, πρωταρχική, σκόπιμη, πού δρα όχι μόνο ως φαινόμενο ψυχολογικό, αλλά και ως φαινόμενο βιολογικό.

3) Φορέας τής όρμης αυτής πού σπρώχνει τό άτομο προς δράση και ολοκλήρωση είναι τό ψυχικό όργανο, τού όποιου ή ουσία εγκείται στην κίνηση. Τά όντα πού δέν έχουν κίνηση δέν έχουν και ψυχή.

1) "Ας αρχίσουμε από τήν πρώτη θεωρία τής πρωταρχικότητας τού συναίσθηματος τής μειονεχτικότητας. Είναι άραγε αλήθεια ότι τό συναίσθημα αυτό είναι «τό πρώτον γεγονός πού δοκιμάζει τό παιδί»;² "Όχι, γιατί ό χαρακτήρας τού πρωταρχικού δεδομένου τής συνείδησης είναι ότι δέν προϋποθέτει καμμιὰ γνώση. "Ετσι π. χ. ή πείνα, ό κόρος, ό ψύχος, ό πόνος κ.τ.λ. συνυπάρχουν με τή συνείδητή ζωή, ή όποια με αυτές ακριβώς τις ψυχικές διαθέσεις άνοίγει τά μάτια της στον έξω κόσμο. Τό συναίσθημα όμως τής μειονεχτικότητας, προϋποθέτοντας μιάν άπαρχή γνώσεων, δέν ανήκει σ' αυτά. Απορρέει κυρίως από μιὰ κρίση. Πρέπει δηλαδή ή όργάνωση των παραστάσεων στο βρέφος να έχει προχωρήσει άρκετά ώστε να μπορεί να κάμει μεταξύ τού έαυτού του και τού έξω κόσμου μιὰ σύγκριση, τήν όποιαν να έπακολουθήσει ένα δυσάρεστο συναίσθημα: «Κρίμα πού είμαι μικρός και δέ μπορώ να κάμνω ό,τι θέλω». Βλέπουμε λοιπόν ότι τό συναίσθημα τής μειονεχτικότητας παρουσιάζεται σαν ένα

¹ Βλέπε Δελτίο Λειτουργιών Μ. Έκπαιδ. Φεβρ. 1932. Σ. 245.

² Δ. Μωραίτη: "Ατομική Ψυχολογία. Σ. 17.

έπεισόδιο αναγκαίο μέν, αλλά δευτερογενές τού συναισθηματικού μας βίου.

"Ο ισχυρισμός τού Adler, εκτός τού ότι είναι αθάρατος από άποψη ψυχολογική, κρύβει και μιὰ λανθάνουσα φυσιολογική προϋπόθεση, ή όποια συνίσταται στο να θεωρούμε τόν έγκέφαλο σαν ένα είδος εικονογραφημένου λεξικού, καμωμένου με φωτογραφικές πλάκες, όπου αποτυπώνονται οι εικόνες των πραγμάτων έτσι ακριβώς όπως τις βλέπουμε. "Ο Adler άσφαλώς δέν έπρόσεξε ότι μόνον υπό τόν όρον αυτόν είναι δυνατό οι φωτεινοί έρεθισμοί, πρωτομπαλίνοντας στο μάτι τού μωρού, να γεννήσουν παραστάσεις σαν τις δικές μας, ή τουλάχιστον τέτοιες πού να έπιτρέπουν τή σύγκριση δύο μεγεθών και να καταλήξουν στο υποκειμενικό συναίσθημα τής μειονεχτικότητας. Χωρίς βέβαια να διατυπώνει τή φυσιολογικήν αυτήν προϋπόθεση, χωρίς ίσως να τήν παραδέχεται, μολοντούτο, με τή ψυχολογική του θεωρία για τό συναίσθημα τής μειονεχτικότητας, τή θέτει σιωπηρά. Σήμερα όμως ή φυσιολογία καθορίζει με διαφορετικό τρόπο τή λειτουργία τού έγκέφαλου και μάλιστα κατόπιν από τή μελέτη των άφασιών πού έκαμε ό Bergson στο βιβλίον του «Γλη και Μνήμη» και από τις ανατομικές εργασίες τού Pierre Marie και τής σχολής του. Για να δώσουμε μιὰ κατά προσέγγισιν εικόνα τής λειτουργίας αυτής άς μάς έπιτραπή να συγκρίνουμε τόν έγκέφαλο με ένα κέντρο τηλεφωνικό πού δίνει τή κοινωνία μεταξύ νεύρων αισθητηρίων και κινήτηριων. Στη μέση αυτών των δύο, όργανώνεται ή παράσταση, όχι αυτοούσια, αλλά σιγά-σιγά, έτσι όπως θα μάθαινε κανείς να άναγνωρίζει σε μιὰ σελίδα κινέζικης γραφής ένα-ένα γράμμα, ως πού στο τέλος θα κατάφερνε να τή διαβάσει ολόκληρη. Γιαυτό αν βάλουμε μπρός στο νιογέννητο μωρό ένα γυαλιστερό αντικείμενο, τό μάτι του θα μείνει άπλανές. Μήπως δέν πηγαίνουν οι έρεθισμοί μέσα στο μάτι; Πηγαίνουν βέβαια, αλλά μοιάζουν με τούς ήχους μιās γλώσσας πού άκούουμε για πρώτη φορά. Λίγο-λίγο όμως αυτές οι κινήσεις έντυπώσεις, πού μάς παρουσιάζει ή έξοδο από τόν μητρικό κόλπο, αρχίζουν να όργανώνονται γύρω από τὰ πρωταρχικά αισθήματα πού ήδη είχαμε βγαίνοντας απ' αυτόν: Γύρω από τήν πείνα, τή δίψα, γύρω από όλες τις φυσικές λειτουργίες. Τά αισθήματα αυτά είναι σαν τό αρχικό κρύσταλλο πού, μέσα σε μιὰ κορεσμένη διάλυση, συγκεντρώνει ολόγυρά του και άλλα κρύσταλλα σαν κι' αυτό. "Ετσι λοιπόν μέσα στο μυαλό τού παιδιού ξεδιαλώνονται σαν από χάος, μερικές μορφές άβέβαιες, χωρίς καθορισμένα πλαίσια, σαν αυτές πού βλέπουμε στα όνειρά μας. Χρειάζονται μήνες για να διακριθούν ή μιὰ από τήν άλλη και, ίσως,

χρόνια για να πάρουν τή συγκεκριμένη μορφή πού ξέρουμε. Αυτός είναι ένας από τούς λόγους πού δέ θυμόμαστε τίποτε από τὰ πρώτα χρόνια τής ζωής μας. Τι να θυμηθούμε από τόν άξεδιάλυτον έκείνον κυκεώνα των φωτεινών άχτίνων, των ήχων και των άλλων έρεθισμών;

Ακόμη λιγώτερο μπορεί να γίνει λόγος στην πρώτη αυτή περίοδο τής ζωής για τό συναίσθημα τής μειονεχτικότητας, πού άπαιτεί όργάνωση των παραστάσεων και μιὰ στοιχειώδη κριτικήν ίκανότητα. Η άποψη τού Adler ότι τό συναίσθημα αυτό είναι τό πρώτο γεγονός τής ψυχικής ζωής, δέ μπορεί να σταθή.

2) "Ας έλθουμε τώρα στη δεύτερη θεωρία τής όρμης τού έγώ.

"Απ' όσα είπαμε παραπάνω, εξάγεται ότι ή θεωρία τού Adler για τήν πρωταρχικότητα τού συναίσθηματος τής μειονεχτικότητας, είναι μιὰ δογματική και αναπόδειχτη βεβαίωση. "Εν τούτοις προσπαθεί να ξεφύγει από τήν υποχρέωση τής απόδειξης με μιὰ δεύτερη βεβαίωση επίσης αναπόδειχτη. Είναι λάθος — μάς λέγει — να νομίζουμε ότι τὰ άμεσα δεδομένα τής συνείδησης, όπως ή πείνα, ή δίψα κ.τ.λ., είναι πρωταρχικά, διότι είναι εκδηλώσεις τής άσυνείδητης όρμης τού έγώ. "Οποτε ή όρμη τού έγώ ίκανοποιείται, ό όργανισμός αισθάνεται ευχαρίστηση και όποτε δέν ίκανοποιείται ό όργανισμός αισθάνεται δυσάρεσκεια. "Ετσι π. χ. ή πείνα είναι μιὰ άσυνείδητη αίσθηση μειονεχτικότητας, ένω τούναντίον ή ευχαρίστηση πού συνοδεύει τήν πρόσληψη τροφής, είναι μιὰ άσυνείδητη αίσθηση ύπεροχής. Με τόν τρόπον αυτό σώζεται ή πρωταρχικότητα τού συναίσθηματος τής μειονεχτικότητας, αλλά ή όλη κατάσταση καταθραυρώνεται. Γιατί όταν τό συναίσθημα αυτό μάς τό παρουσιάζει ό Adler σαν αντίδραση προς μιὰ τάση προς όραση έμφυτη, πρωταρχική, σκόπιμη, πού προκαλεί τή «βιολογικήν άναπλήρωση», πού διέπει άσυνείδητα τὰ κινούμενα όντα και ρυθμίζει τήν εξέλιξή τους, τότε βγαίνουμε από τήν Ψυχολογία, μπαίνουμε στη Βιολογία και από τή στιγμήν αυτήν άποχτούμε τό δικαίωμα να ρωτήσουμε: Πώς συμβιβάζεται ή όρμη τού έγώ με τούς άλλους νόμους και μάλιστα με τό δεύτερο άξίωμα τής Θερμοδυναμικής¹ στη Βιολογία; "Όταν π. χ. ή μόν έπιστήμη μάς βεβαιώνει ότι πολλές από τις λειτουργίες πού προκαλούν τή «βιολογική άναπλήρωση» τής όργανικής μειονεχτικότητας ύπακούουν στην άρχή τού Carnot, ό δέ Adler ισχυρίζεται ότι τό σύνολο των λειτουργιών αυτών ύπακούει στη σκοπιμότητα τής όρμης τού έγώ, ή όποια πάλιν είναι εκδήλωση τού ψυχικού όργάνου, προκύπτει άμέσως ή άνάγκη τού συμ-

¹ "Όπως κάμνει ό Bergson.

² Τό γνωστό ως άρχή τού Carnot-Clausius.

βιασμού της αρχής του Carnot από τή μιὰ και της όρμης του ψυχικού όργάνου από τήν άλλη. Άλλά ο Adler φαίνεται σαν να μην υποπευτεται καν τήν υπαρξη ενός τέτοιου προβλήματος γιατί άλλοιως θα έπρεπε να παρατηρήσει ότι μεταξύ των δύο υπάρχει άπόλυτη αντίφαση.

Επομένως ή βεβαίωση του για τήν όρμη του έγω μόνο δεν είναι αλήθεια επιστημονική, αλλά, έφόσον τουλάχιστον οι νόμοι στη φύση ακολουθούν τή σημερινή τους εξέλιξη, δεν υπάρχει καν έλπιδα να γίνει. Η βιολογική τάση προς τήν κυριαρχία, ο άκρογωνιαίος αυτός λίθος του Άδερικου οικοδομήματος, είναι μιὰ ρωμαντική φαντασίωση.

Βέβαια τήν τάση προς δράση τή συναντούμε συχνότατα ως φαινόμενο ψυχολογικό (όχι βιολογικό, τό έπαναλαβαίνω και τό τονίζω γιατί συγκρούεται με τήν αρχή του Carnot). Άλλά και τήν αντίθετη τάση συναντούμε, τήν τάση προς τήν ήσυχια και άμέριμνο βίο. Καί θα είναι έπίσης αυθαίρετο άν πούμε, όπως ο Adler, ότι ή δεύτερη είναι μορφή της πρώτης, ή — ότι ή πρώτη είναι μορφή της δεύτερης. Ποῦ λοιπόν θα άποδώσουμε τις δύο αντίθετες αυτές έκδηλώσεις του ανθρώπινου χαρακτήρα; Κανείς ίσως δεν έδωσε μιάν άπάντηση ίκανοποιητική. Άς αφήσουμε λοιπόν τό ζήτημα έκκρεμές και άς άποφύγουμε τις άπαντήσεις τις πρόχειρες, τις όπισθοδρομικές, που γεννοῦν μιὰ ψευδαίσθηση εξήγησης, και άναστέλλουν τήν έρευνα άντι να τήν ένδραρρύνουν.

3) Καί φθάνουμε στην τρίτη θεωρία του «ψυχικού όργάνου».

Για τήν ένότητα του συστήματος έχρημαζόταν βέβαια να βρεθῆ κάποιος φερέας των διαφόρων όρμών που προαναφέραμε. Και έπειδή οι όρμες αυτές έκδηλώνονται με κινήσεις (κινήσεις άμυνας και έπίθεσης, κινήσεις που προκαλούνται από τὰ ένστικτα, τους τροπισμούς κ.τ.λ.) έπεται άρα ότι ή οὐσία του ψυχικού όργάνου είναι ή κίνηση. Είναι φανερό ότι ή θεωρία του ψυχ. όργάνου έπινοήθηκε για να στηρίξει τις προηγούμενες. Ποῦ όμως θα στηριχτῆ ή ίδια; Ο Adler θεωρεί περιττό να φτάσει ως εκεί, ή μάλλον φτάνει για να μās πει πράγματα αξιοδρήνητα: Καταφεύγει— λέγει— στο ψυχικό όργανο γιατί οι φυσικές έπιστήμες έστάθηκαν άνίκανες να εξηγήσουν τὰ ψυχολογικά φαινόμενα. Και όμως από πολὺ πιά καιρό και προπάντων μετά τόν Leibnitz και τό γνωστό παράδειγμά του των μύλων, ζήτημα εξήγησης των ψυχολογικών φαινομένων με τὰ έχτατικά στοιχεία που χρησιμοποιοῦν οι φυσικές έπιστήμες δεν τίθεται πιά. Ο Adler στηρίζεται σε ένα έπιχειρήμα που δεν υπάρχει, όπως δεν υπάρχει και τό πρόβλημα του τετραγωνισμού του κύκλου. Τό νόστιμο όμως είναι ότι χρησιμοποεί κατόπιν ο ίδιος στοιχεία έχτατικά όρίζοντας τή ψυχή ως «κίνηση». Άλλά κίνηση είναι τό παν, από τό άπειρα μεγάλο

έως τό άπειρα μικρό. Έχτος άπ' αυτό, κίνηση δεν υπάρχει δίχωσ κίνητό. Είναι άραγε τώρα ανάγκη να έπαναλαβαίνουμε πως ήμερα ή έπιστήμη ένοποίησε κίνηση και κίνητό, ένέργια και ήλη, χρόνο και έχταση. Έτσι λοιπόν ή ψυχή του Adler μεταβάλλεται σε ένα κίνητό άντικείμενο. Άναχρονισμός φοβερός βέβαια αλλά και κωμικός για ένα σύστημα που έχει τήν άξίωση να αυτοαποακαλεϊται ψυχολογία του μέλλοντος!

Ποῦ όφείλεται λοιπόν ή έπιτυχία του; Στο ότι άκριβώς είναι «σύστημα» και μάλιστα άπλό και ένιατο, άδιάφορο άν δεν έχει βάση. Άπλό γιατί παραμερίζει τις δυσκολίες, ένιατο γιατί ξερεί και συμπληρώνει τὰ κενά των γνώσεών μας με τή φαντασία. Τέλος, εύκατάληπτο, γιατί μένοντας στην έπιφάνεια των πραγμάτων δεν άπαιτεί τή διανοητική προσπάθεια που χρειάζεται για να εισχωρήσει κανείς στο βάθος τους. Και δεν εισχωρεί, γιατί κατ' οὐσαν δε λέγει τίποτε άλλο παρά μόνον ότι κάθε πράγμα συμβαίνει έπειδή έχει τάση να συμβῆ. Άπό τις πράξεις π. χ. του ανθρώπου ο Adler βρίσκει τό σκοπό του και ύστερα έπικαλείται τό σκοπό του για να εξηγήσει τις ποάξεις του. Ο άνθρωπος κάμνει τοῦτο ή εκείνο έπειδή τείνει να τό κάμει. Θα μὸ πει ίσως κανείς ότι ο Adler εξηγεί τό γιατί! Άς μή παίζουμε με τις λέξεις. Άς μή πιστεύουμε στην πραγματικότητα των σκιών που δημιουργοῦμε. Μάλιστα εξηγεί τό γιατί, αλλά με τήν ίδια μέθοδο της ταυτολογίας: Η μιὰ τάση εξηγείται με άλλη προηγούμενη, αυτή πάλι με άλλη τρίτη ως που φτάνουμε στην αρχική τάση που ένεδράζει στο ψυχικό όργανο. Χάρη σ' αυτή τήν αλυσίδα των τάσεων, δηλαδή των ταυτολογιών, ο Adler ξεκινά από τό απλούστερο έπί μέρους γεωολός και κατορθώνει να δημιουργήση τήν έντύπωση ότι εξηγεί κάθε τι που συμβαίνει στο άτομο, στην κοινωνία, στην ιστορία των κοινωνιών, σ' όλα τὰ έντα έν γένει και στην εξέλιξή τους. Άπό δω και μπρος λοιπόν δεν έχουμε ανάγκη να κουραζόμαστε για να ψάχνουμε. Έέρουμε ότι στο ζωϊκό τουλάχιστο βασίλειο κάθε όν παίρνει τούτην ή εκείνη τήν κατεύθυνση γιατί ή τάση του προς δράση, αυτή μόνο τήν κατεύθυνση μπόρεσε να πάρη. Ο Α π. χ. έπαθε μανία: Αυτό σημαίνει ότι ή όρμη του προς κυριαρχία μόνον αυτό τό μέσο της έπιβολής μπόρεσε να βρη. Ο Β έπαθε μελαγχολία: Η δια έξήγηση. Ο Γ πάρχει από άνικανότητα, ένω στον Δ συμβαίνει άκριβώς τό αντίθετο. Έτοιμη ή γνωση έτικτά. Βλέπουμε έννευρικό και ένα ψύχραιμο, μιὰ γυναίκα μητρομανή και μιάν άλλη που έχει αναφροδισία, έναν άνθρωπο μοχηρό και έναν άλλο καλοκάγαθο, ένα παιδι άταχτο και ένα παιδι «μοντέλο». Παντοῦ ή όρμη του έγω, ή όποια έκδηλώνεται κάτω από τή μορφή του του ή εκείνου του προγράμματος της ζωής.

Αισθάνεστε μιάν ευχαρίστηση; Είναι μιὰ άσυνειδητη ίκανοποίηση της τάσης προς κυριαρχία. Λυπάστε ή στενοχωριέστε; Ίδιο μοτίβο. Καί για να τελειώσουμε: Έρετε άραγε γιατί ή σεξουαλική πράξη συνοδεύεται με τόσην ήδονή; Γιατί τήν ώρα εκείνη πραγματοποιείται τό άκρον άωτο της κυριαρχίας! Άν ή όρμη του έγω ήταν δεδομένο επιστημονικό θα εξηγούσε τὰ πάντα. Όπως είναι δεν εξηγεί τίποτε, γιατί, όπως είδαμε τήν έννοιαν αυτήν ο Adler ούτε τήν άποδείχγει, ούτε θα μπορούσε να τήν άποδείξη.

Έν τούτοις, καθώς φαίνεται, ένόμισε ότι του ήταν δυνατό εύκολα-εύκολα να ξεκινήσει από τό αίσθημα της μειονεχτικότητας και να άπλωθῆ στη Βιολογία, τήν Κοινωνιολογία, τήν Ίστορία, τή Θρησκείολογία και σε όλες τις έπιστήμες που τή ζωή, με τόν άνθρωπο και τό σκοπό του πάνω στη γῆ. Τό πράγμα θεωρητικά είναι δυνατό, αλλά τόσο δύσκολο, άπαιτεί τόση καθολικότητα γνώσεων, τέτοια συνθετικότητα της διάνοιας ώστε τις περισσότερες, τις άπέριως περισσότερες φορές αυτού του είδους οι προσπάθειες καταντούν προχειρολογίες, όπως είναι π. χ. τὰ άρθρα που έγραψε ο κ. Μωραϊτης για τό νόημα της ζωής και για τὰ δαιμονικά και δε ξερω τι άλλα στοιχείά της.

Τέτοιες κρίσεις θα μπορούσαν ίσως να είπωθούν σε γυμνασιόπαιδες από τό δασκαλό τους, μά δεν έπιτρέπεται να παρουσιάζονται σαν λύσεις που τάχα άποτελοῦν «τήν μικροτέραν πλάνην σχετικώς προς τὰς άλλας». Τό νόημα της ζωής θα μās δινόταν ίσως (άν υποθέσουμε ότι μπορεί να μās δοθῆ) από έναν έμπεριστατωμένο έντοπισμό των γνώσεών μας για τή ζωή μετά τό σύνολο των γνώσεών μας της ζωής—άν δεν κάμνω λάθος—είναι τόσο στενά συνυφασμένο με τήν έννοια του Σύμπαντος, ώστε σε κανένα άλλο ίσως πρόβλημα δεν παρουσιάζεται τόσο ζωντανή ή ανάγκη της συσχετισσης νοούντος και νοουμένου, όσον όταν πρόκειται να προσανατολίσουμε τις σκέψεις μας προς τήν παρακινδυνευμένη προσπάθεια να διατυπώσουμε για τή ζωή μιὰ κρίση αξιολογική. Η έξαιρετική ευρύτητα του προβλήματος κάμνει ώστε να είναι μέν όπωσδήποτε δυνατό σε διάνοιες αιωνόβιες, όπως του Πλάτωνα. του Σπινόζα ή του Έγελου, να ένοραματίζονται μιάν έστω και προσωρινήν άπάντηση στο μεγάλο της υπαρξης πρόβλημα, για μās όμως τους κοινούς θνητούς οι τέτοιες άπόπειρες θυμίζου τὰ μικρά παιδιά που άπλώνουν τό χεράκι τους να πιάσουν τό φεγγάρι. Οι κοσμοθεωρίες, τὰ συστήματα όταν διατυπώνονται από φιλοσοφικές κορυφές φανερώνουν τό ξεφάντωμα μιās άνώτερης πνευματικότητας. Όταν όμως χάρη σε μιάν άμερικανοποίηση της σκέψης μεταβάλλονται σε νόμισμα πλατείας κυκλοφορίας, δείχνουν μιάν

εποχή πνευματικά μαραμένη. Βέβαια όλοι φτιάνουν κρίσεις για τή ζωή. Άν λοιπόν θέλουμε μέσα στις αυτοσχεδιασμένες αυτές κρίσεις να φυτέψουμε και μεις τή δική μας ιδέα, θα πρέπει ταυτόχρονα μιὰ αυστηρή αυτοκριτική να μη μās αφήνει να θεωροῦμε για έπιστημονικά συμπεράσματα τις σοσιαλισματικές αυτές και ύποκειμενικές μας συμπάθειες. Ο κ. Μωραϊτης — δηλαδή ο Adler— παρασύρεται από αυτές και συγχέοντας τή γνώση με τό συναίσθημα, τό όρθό με τό εύχάριστο, τήν άναγκαία εξέλιξη των πραγμάτων με τήν πραγματοποίηση ώριωμένων έλπίδων, προσπαθεί να μās εύρει μιὰ λύση του προβλήματος της ζωής εύνοϊκή και παρήγορη. Καί τή βρίσκει με τήν εύκολη μέθοδο που συνίσταται στο να λέμε ότι άφού ή άλληλεγγύη και ή αδελφσύνη προάγουν τήν ανθρωπότητα, άρα ή ανθρωπότητα θα προαχθῆ αν προσανατολισθῆ προς τήν άλληλεγγύη και τήν αδελφσύνη. Όλα αυτά καρυκευμένα με διάφορους μαθηματικοφανείς συλλογισμούς, οι όποιοι όμως αφήνουν άναπαφη τήν ουσιαστική φτώχεια. Καί έτσι αυτοσχεδιαστικά, έπαναλαμβάνοντας χιλιοσιπωμένες ιδέες, ή Άτ. Ψυχ. παίρνει κι αυτή τή θέση της μέσα στα τόσα και τόσα παραδικά κοινωνιολογικά συστήματα που ξεφυτρώνουν άδρόα στις ταραχμένες εποχές, χωρίς καθόλου να σκοτισθῆ για τὰ δεδομένα που προσφέρει ή Βιολογία στη μελέτη του κοινωνικού ένστικτου, χωρίς καν να έξαντλήσει τὰ δεδομένα της Ψυχολογίας, αλλά με μόνο όπλο στο χέρι της, τήν ανθρωπομορφική έννοια της κατωτερότητας. Με έλάχιστα έπομένως έφόδια, αλλά με μεγάλες ύποσχέσεις, χωρίς τάσεις έπιστημονικές, αλλά εις τό όνομα της Έπιστήμης, ή Άτ. Ψυχολογία περικλείει μέσα της τήν οὐτοπία των διαβατικών συνταγών ευδαιμονίας που έπινοοῦνται από τή φοβισμένη ανθρωπότητα στις κρίσιμες στιγμές του ιστορικού της βίου. Οὐτοπία, που συνίσταται στην επιδίωξη μιās κατάστασης μόνιμης μέσα στην άδιάκοπη ροή του γίνεσθαι. Οὐτοπία άκόμη, έπειδή προϋποθέτει, για να πραγματοποιηθῆ, —ότι ή ανθρωπότητα θα άποφασίση να τήν πραγματοποιήσει.

Μολοντούτο, ή Άτ. Ψυχολογία προεξοφλώντας τό μέλλον με μιὰ τάση που πρέπει να γεννηθῆ είναι σύμφωνη με τόν έαυτό της έφόσον εξηγεί τό παρελθόν με τάσεις που ήδη υπάρχουν. Άλλά ή ταυτολογική αυτή μέθοδο της εξήγησης της άφαιρεί κάθε γνωσεολογική αξία και έπομένως ή σημασία της ως έπιστήμη είναι πολὺ περιωρισμένη. Καί όμως άποχτὰ σημασία μεγάλη, από τή στιγμή που θα έξετασθῆ σαν έκδήλωση του κουρασμένου και τρομαγμένου πνεύματος της εποχής μας, τό όποιον έχασε στο άγνάντωμα του άγνωστου τήν άπολλώνιαν ήρεμία του και άποζητὰ ένα σύστημα, δηλαδή μιάν ευ-

κολομεταχειρίστην έτικέτα, πού νά τού δί-
νει τήν παραίτηση τῆς εξήγησης καί τήν
πίστι πρὸς ἓνα αὐριο ἀρχετὰ καλοκάγαθο.
ὥστε νά πραγματοποιήσει τοὺς πόθους του.

Παιδί λοιπὸν τῆς ἐποχῆς πού ἐγέννησε τὴ
βιομηχανική καί τὴν ἐπιστημονική εἰδίκεψη
ἢ Ἀτομική Ψυχολογία χρησιμοποιώντας ἓνα
καί μόνον ψυχολογικὸ φαινόμενον γιὰ νά κατα-
σκευάσῃ κοσμοθεωρίες, δείχνει: ὅτι δὲν ἔχει
τὸ συναίσθημα τῆς ἀλληλοεξάρτησης τῶν
ἐπιστημῶν. Ὁ κ. Μωραϊτης—δηλαδὴ ὁ Adler
—δὲν ἐπρόσεξε τὸ θεμελιώδες σημεῖο ὅτι
δὲν ἀπὸ μιᾶν ἐπιστήμῃ ἀπλωνόμαστε σ' ἄλ-
λες, πρέπει νά ἔχομε ἔντονη τὴ διαίσθηση
τῶν συνεπειῶν πού ἔχει στίς δευτέρες, ἢ γε-
νίκεψη πού κάνουμε στήν πρώτη.

Μέ τις λίγες καί συστηματικῆς αὐτῆς πα-
ρατηρήσεις ἐξήγησα νά δεῖξω:

1ο) Ὅτι ἡ συστηματικὴ περιγραφή τοῦ συ-
ναισθήματος τῆς μειονεχτικότητας δὲν ἀνή-
κει στὸν Adler, ἀλλὰ στὸν Pierre Janet.
Αὐτὸ τὸ ἀναγνωρίζει καί ὁ ἴδιος ὁ Adler
στὸ βιβλίον του «Le Tempérament Nouveaux»
σελ. 11 καί 12.

2ο) Ὅτι στὸν Adler ἀνήκει μόνον ἡ γενί-
κεψή του. Καί αὐτὸ ἐπίσης τὸ ἀναγνωρίζει.

3) Ὅτι ἡ γενίκεψη συνίσταται στὸ νά με-

ταβάλετ τὸ συναίσθημα τῆς μειονεχτικότητας:
α) σὲ θεμελιώδες γεγονός τῆς ψυχολογίας,
β) σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ θεμελιώδη γεγονότα τῆς
βιολογίας.

4) Ὅτι γιὰ νά στηριχθοῦν οἱ ἀπόψεις του
αὐτῆς ἐπινόησε τὸ ψυχικὸ ὄργανον.

5) Ὅτι καθε μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπινοήσεις αὐ-
τῆς εἶναι καί ἓνα παραστράτημα καί τόσο πιὸ
μεγάλον ὅσο ἡ ἀποψη εἶναι γενικώτερη.

6ο) Ὅτι γενικοὶ χαραχτήρες τῆς Ἀτομι-
κῆς Ψυχολογίας εἶναι ὁ δογματισμός, ἡ ἐλ-
λειψη αὐστηροῦ ἐπιστημονικοῦ κριτηρίου καί
ἡ ἀσαφὴς ἔννοια τῆς ἀλληλοεξάρτησης τῶν
ἐπιστημῶν.

Θά ρωτήσῃ ἴσως κανεὶς ποιά εἶναι ἡ ἀξία
τῆς. Ὡς ἐκλαϊκωμένη μερικῶν φαινομένων, ὡς
μέθοδος ὑποβολῆς βολικῆ καί εὐμεταχειρίστη
ἔχει ἀρκετὴ **πραχτική** ἀξία. Ἀπὸ ἀποψη
ὅμως γνωσεολογικῆ δὲν ἔχει καμμιά. Εἶναι
μάλιστα πολὺ ἀμφίβολον ἂν μπορεῖ νά ὀνομα-
σθῇ ἐπιστήμη.

Αὐτὴ εἶναι ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία, τὴν
ὅποιαν ἀνέλαβε νά διαδόσῃ στὸν τόπον μας ὁ
κ. Μωραϊτης, μὲ τὴν καλὴ θέληση, μὲ τό-
σην ὑπερβολικὴ καλὴ πίστη, ἀλλὰ χωρὶς
τὸν ἀπαιτούμενον ἐλεγχον κριτικόν.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΥΛΙΑΔΗΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΙΣΜΟΣ

Εἶναι κοινὸ μυστικόν, πῶς ὄχι μόνον γιὰ
τὸν πολὺ κόσμον μὰ καί γιὰ πολλοὺς ἀπὸ
τοὺς σχετικὰ μορφωμένους ἀνθρώπους, ἡ
Φιλολογία καί ὁ σχολαστικισμὸς εἶναι δυὸ
πράγματα ἀχώριστὰ¹. Ἔτσι καί ὁ φιλόλο-
γος γενικά, καί εἰδικώτερα ὁ δάσκαλος-
φιλόλογος, δὲν μπορεῖ παρά νά εἶναι ἓνας
σχολαστικός. Ἐννοεῖται πῶς ἐδῶ τὸ
«σχολαστικός» παίρνει μιὰ πολὺ πλατιά
ἐννοια. Σχολαστικός: Δηλ. ἓνας ἀνθρώπος
παράξενος, μὲ ψυχρὴ ξεραμένη, ἀδεια
ἀπὸ κάθε αἰσθημα, προσηλωμένος σὲ τύ-
πους καί σ' ἀρχαῖα κείμενα, ἀνθρώπος
ξένος, ἀδιάφορος καί ἀπατατόπιστος στὴ
σύγχρονη ζωὴ, συντηρητικὸς ἔσο δὲν
παίρνει, καί... καθαρνοτσιάνος. Ἐνας
τέτιος ἀνθρώπος, φυσικά, δὲν μπορεῖ οὔτε
καλλιτεχνικὴ ψυχὴ, οὔτε καλλιτεχνικὴ
μόρφωση νάχει. Οὔτε καί μπορεῖ νά
προσφέρει κάτι πραχτικὸ στὴ σημερινὴ
κοινωνία, ἀφοῦ εἶναι ἀφιερωμένος σ' ἓνα

πολὺ παλιὸ παρελθόν. Οὔτε λίγο οὔτε
πολὺ λοιπὸν, ἡ ἀρχαία Φιλολογία καί
ὅσοι καταπιάνονται μ' αὐτὴ δὲν ἀξίζου-
νε καί πολλὰ πράγματα. Οὔτε εἶναι προωρι-
σμένο νά παίξουνε κανένα σπουδαῖο ρόλο
στὴ ζωὴ μας.

Ἐπειτ' ἀπ' αὐτά, μποροῦμε νά ρωτή-
σουμε: Εἶναι ἀληθινῆς αὐτῆς οἱ κατηγο-
ρίες ἐναντία στοὺς φιλόλογους; Ἄν ναί,
εἶναι συνέπειες τῆς ἐπιστήμης τους; Ἄν
ὄχι, τότε πῶς δημιουργήθηκε αὐτὴ ἡ
ιδέα γιὰ τοὺς φιλόλογους; Ἄς κυτάξουμε
νά δώσουμε μιᾶν ἀπάντηση στὸ πρῶτον
ἐρώτημα: Εἶν' ἀλήθεια πῶς εἶναι σχολα-
στικοὶ οἱ φιλόλογοι; Ἐμεῖς προσωπικά
—μ' ἓλο πούμαστε φιλόλογοι—δίνουμε
αὐτὴ τὴν ἀπάντηση: Ναί, εἶναι ἀλήθεια.
Πραχτικὰ ὁ τύπος τοῦ φιλόλογου, ἔ-
πως τὸν παραστήσαμε πρὸ πάντων. μέχρι
πρὶν λίγο καιρὸ ἀνταποκρινόταν σὲ κάθε
φιλόλογο. Σήμερα ἀνταποκρίνεται λιγό-
τερο. Μ' ἄλλα λόγια, σήμερα ὑπάρχουν
φιλόλογοι, πού δὲν ἀνήκουνε στὸ συνηθι-
σμένο αὐτὸ καλοῦπι. Ἐπάρχουν δηλαδὴ

¹ Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἐξετάζουμε τὸ
ἔητημα ὅπως παρουσιάζεται στὴν Ἑλλάδα,
καί ὄχι γενικά.

φιλόλογοι πού δὲν εἶναι σχολαστικοί, πού
δὲν εἶναι καρφωμένοι σὲ τύπους, πού
ἔχουν καλλιτεχνικὴ μόρφωση—καμμιά
φορὰ εἶναι καί τέλει καλλιτέχνες. Καί οἱ
φιλόλογοι αὐτοί, ὄχι μόνον συγκινιοῦνται
μπρὸς στήν Ἀρχαία Φιλολογία καί τὴν
ἀρχαία ζωὴ, (πρᾶμα πού δείχνει πῶς
τῆνε νιώθουνε), μὰ καί μποροῦνε θαυμά-
σια τὴ συγκίνησή τους αὐτὴ νά τὴ μετα-
δώσουν. Καί μποροῦν ἀκόμα νά δώσουν
πολλὲς ὠφέλειες στὴ σύγχρονη ζωὴ. Τώρα
τὸ ποιῆς εἶναι αὐτῆς οἱ ὠφέλειες θά τὸ
ξετάσουμε μὲ τὴ σειρά του.

Κι' ἐρχόμαστε στὸ δεύτερον ερώτημα:
Εἶναι συνέπεια τῆς Φιλοσοφικῆς Ἐπι-
στήμης ὁ σχολαστικισμὸς; Εἶναι τὸ περι-
εχόμενο τῆς φιλολογίας τέτιον, πού νά κά-
νει ἔποιονε καταπιάνεται μ' αὐτῆνε σχο-
λαστικός; Καθὲ ἄλλο. Ἀπόδειξη καί τὸ
ὅτι ὁ **σχολαστικὸς** φιλόλογος ἄρχισε πρὶν
νά λείπει, ἔπως εἶπαμε. Μὰ ὅπως ὅποτε
γιατὶ ὑπῆρξε, καί γιατί καί σήμερ' ἀκό-
μα—ἔστω καί λιγότερο—ἐξακολουθεῖ νά
ὑπάρχει; Κατὰ τὴ γνώμη μας δυὸ εἶναι
οἱ λόγοι: Πρῶτος καί σπουδαιότερος τὸ
ὅτι παρανοήθηκε ὁ σκοπὸς τῆς Φιλολο-
γίας καί ὁ προσρισμὸς τοῦ φιλόλογου.
Δεύτερος καί ἄλλο τόσο σπουδαῖος τὸ ἔτι
μὲ τὴ φιλολογία καταπιάστηκαν ἀνθρω-
ποι, πού μόνον φιλόλογοι δὲν μποροῦσαν
—καί δὲν ἔμπερε—νά γίνουν.

Πῶς παρῆνοήθηκε ὁ σκοπὸς τῆς φιλο-
λογίας; Ἀπλούστατα: Νομίστηκε πῶς ἂν
ὄχι ὁ μόνος, πάντως ὁ κύριος σκοπὸς τῆς
εἶναι: **Νά μελετήσουμε τὴν Ἀρχαία
Φιλολογία γιὰ νά μάθουμε... τὸ συν-
ταχτικὸ καί τὴ γραμματικὴ τῆς ἀρ-
χαίας γλώσσας!** Ἔτσι λοιπὸν καί μέσα
στὸ Πανεπιστήμιον οἱ καθηγητῆς ἀγωνί-
ζονταν νά μάθουν τοὺς φιλόλογους γραμ-
ματικὴ καί συνταχτικὸν, καί ἐκεῖνοι πάλι
δίδασκαν τοὺς μαθητῆς τους συνταχτικὸν
καί γραμματικὴν. Τώρα, τί εἶχαν νά κερ-
δίσουν οἱ νέοι ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ πράγματα
εἶναι κάτι πού ἐμεῖς σήμερα δὲν μπο-
ροῦμε νά τὸ καταλάβουμε. Τουλάχιστον,
αὐτοὶ πού τὰ δίδασκαν τότε, τόνιωσαν;
Ἴσως ὄχι. Ἴσως πάλι—καί αὐτοὶ εἶναι
πιθανώτερο—νά πιστευαν ἔτι ἀπὸ τὴ
διδασκαλία τους, ἐκεῖνη θάβγαине τὸ ἐξῆς

καλό: Οἱ Ἕλληνες, μὴ προσέχοντας στήν
Ἀρχαία φιλολογία παρά μόνον τὴ γλώσ-
σα, τὸ συνταχτικὸν τῆς καί τὴ γραμμα-
τικὴν τῆς, θάπαιρναν σιγά-σιγά καί τὴ
γραμματικὴν καί τὸ συνταχτικὸν τῆς, καί
στὰ τελευταῖα καί αὐτὴ τὴτ ἀρχαία
γλώσσα θά τῆνε ζωντάνευαν καί θά τῆν
ἔκαναν γλώσσα τῆς καθημερινῆς τους
κοινοῦτας. Κι' ἔτσι στὰ 1932 ἔλοι μας
θά μιλοῦσαμε τὴ γλώσσα τοῦ Ξενοφῶντα.
Κι' ἀφοῦ λοιπὸν σκοπὸς τῆς Φιλολογίας
καί προσρισμὸς τοῦ φιλόλογου ἦταν νά
διδάξῃ τὸ συνταχτικὸν καί τὴ χρῆσιν τῆς
ἀρχαίας γλώσσας διόλου παράξενον τὰ
ἐπακόλουθα. Κανένα ἀνώτερον προτέρημα
δὲ χρειαζόταν ἐκεῖνος πού θάθελε νά
γίνει φιλόλογος. Τὸ πολὺ-πολὺ νάχει
γερεὴ μνήμη, γιὰ νά θυμᾶται τοὺς τύ-
πους ρημάτων, σχήματα, κανόνες κ. τ. λ.
Γιὰ καλλιτεχνικὴ μόρφωση καμμιά ἀνάγκη,
ἀφοῦ τ' ἀρχαῖα ἔργα δὲν ἐξετάζον-
ταν ἀπὸ τὴν καλαισθητικὴν τους ἀποψη.
Ὅσο γιὰ τὸ σχολαστικισμὸν, ἦταν μοιραῖον
ἐπακολούθημα τῆς κατάστασης αὐτῆς,
μῆς κατάστασης τύπων, ἀδειας ἀπὸ
κάθε βαθύτερον περιεχόμενον, ἀδειας ἀπὸ
κάθε τι πούθελε σπουδαία διανοητικὴ
δουλιὰ καί σπουδαία διανοητικὰ προ-
σόντα, καί πού τὸ κύριον χαρακτηριστικόν
τῆς ἦταν ἡ προσπάθεια ν' ἀρχαιοποιη-
θεῖ ἡ γλώσσα καί ἡ ζωὴ. Καί φυσικὸν
ἦταν νά μὴν προσφέρει καμμιά ὠφέλεια
στὴν κοινωνία ὁ φιλόλογος ἐκεῖνος, πού
ἀπὸ τὴν Ἀρχαία Φιλολογία δὲν μπο-
ροῦσε νά βγάλῃ τίποτα ἄλλο παρά συν-
ταχτικὸν καί γραμματικὸν κανόνες.
Κι' ἦταν ἐπίσης φυσικόν, ἔταν φτάσαμε
σὲ μιᾶν ἐποχὴ ὀλιστικῆ κα' ἀπαλλαγ-
μένη ἀπὸ ἀνούσια δνεῖρα καί ρωμαντι-
σμοὺς νά νιώσουμε ἔλοι πόσο περιττὰ καί
ἀνόητα ἦταν ἔλ' αὐτὰ. Καί φτάσαμε ἔτσι
στὸ νά ζητάει ὁ **κόσμος**—καί τὸ τί λέει
ὁ πολὺς κόσμος δὲν μπορεῖ νά μᾶς εἶναι
ἀδιάφορον—νά ζητάει λοιπὸν ὁ πολὺς κό-
σμος—πού γνώρισε τὴν Ἀρχαία Φιλο-
λογία ἀπὸ τὸ σχολεῖθ—τὴν κατάρτησιν
τῆς κλασσικῆς παιδείας **γιατὶ εἶναι πε-
ριττὴ**. Καί βέβαια. Τὶ ἐχτίμησιν μπορεῖ
νάχει στὸν Ὅμηρον—ἄς πούμε—ὁ ἀπό-
φοιτος τοῦ Γυμνασίου; τὴ στιγμὴ πού τὸ

σχολείο του παρουσίασεν έναν "Όμηρο, όχι σά λαϊκό ποιητή, αλλά σαν ένα σοφολογιώτατο που λέει τὰ ἐξῆς ὠραία: «Τουτουτρόπως μὲν λοιπὸν ἐμάχοντο βεβαίως, ἐπὶ τοῦ ὠραίου πρῶμην καὶ πρῶραν ἔχοντος πλοίου!»... Κι' ἄλλα χειρότερα.... Τὸ συμπέρασμα τὸ θὰ εἶναι πῶς ὄχι βαθύτερες ὠφέλειες, μὰ οὔτε μίαν ἀπλή καλαισθητικὴ ἀπόλαυση δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ δώσει ἡ Ἀρχαία Φιλολογία. Καὶ δὲ θὰ μπορεῖ νὰ πει κανεὶς ὅτι ἐχειδακίκο.

"Ὅπως εἶπαμε πρὸ πάνω ἡ κατάσταση αὐτὴ ὀφείλεται στὸ ὅτι παρανοήθηκε ὁ σκοπὸς τῆς Φιλολογίας, καὶ στ' ὅτι καταπίστηκαν μ' αὐτὴ ἄνθρωποι πού δὲν ἦταν κατάλληλοι.

Ἐρχόμαστε τώρα νὰ ὀρίσουμε τὸν ἀληθινὸ προορισμὸ τοῦ φιλόλογου καὶ εὐδαιμόνως τοῦ δάσκαλου-φιλόλογου. Πιστεύουμε ὅτι τὸ ἔργο τοῦ φιλόλογου μπορεῖ νὰ χαρακτηρῆ μετὰ τίς ἐξῆς γενικώτερες γραμμές: «Ὁ φιλόλογος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μᾶς παρουσιάσει τὰ κλασσικὰ ἔργα καὶ νὰ μᾶς κάνει νὰ νιώσουμε ὅσο τὸ δυνατὸ ἐντονώτερα τὴν κάθε χάρη καὶ τὴν κάθε ὁμορφίαν τῶν καθενὸς ἔργου πού θὰ θελήσει νὰ παρουσιάσει. Πρέπει νὰ ζωντανέψει καὶ νὰ μᾶς δείξει μ' ὄλο τὸ δυνατὸ ρεαλισμὸ τὴν ἀρχαία ζωὴ. Καὶ προχωρώντας ἀκόμα, θὰ πρέπει, μετὰ βάση τὴν ἀνάλυση τῶν κειμένων τῆς ἀρχαίας ἀλλὰ καὶ τῆς ΝΕΑΣ λογοτεχνίας, νὰ μᾶς ἀναπτύξει τὸ καλαισθητικὸ συναίσθημα, (πού τόσο μεγάλο ρόλο παίζει στὴ ζωὴ, καὶ πού τόσο λίγο καλλιεργεῖται στὸν τόπο μας), καθῶς καὶ τὴν ἰκανότητα τῆς Κριτικῆς. Πρέπει ἀκόμα νὰ μᾶς μάθει νὰ καταλαβαίνουμε τὰ ἀρχαία ἔργα καὶ νὰ βγάζουμε μὲς ἀπ' αὐτὰ στοιχεῖα χρήσιμα στὴ ζωὴ μας (στοιχεῖα ἱστορίας, φιλοσοφίας, κριτικῆς, διαλεκτικῆς, καὶ τόσα ἄλλα πού ὑπάρχουν τόσο ἀφθονα μὲς στὸς Ἀρχαίους συγγραφεῖς). Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, θὰ πρέπει νὰ προσπαθεῖ νὰ κατορθώσει ὥστε τὴν Ἀρχαία φιλολογία νὰ τὴν καταλαβαίνουμε, νὰ τὴν νιώθουμε ἄρα καὶ νὰ τὴν ἀγαποῦμε».

"Ἀμα θελήσωμε νὰ ἐμβαθύνουμε λίγο στὶς παραπάνω γραμμές, βλέπουμε καθάρως ὅτι γιὰ νὰ γίνει κανεὶς φιλόλογος ἀξίος ν' ἀνταποκριθεῖ στὸ ἔργο του, ὀφείλει νὰ ἔχει ὀρισμένα προσόντα. Πρῶτα πρῶτα, βέβαια, μιὰ κάποια αἰσθητικὴ μόρφωση, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ νιώθει κι' ὁ ἴδιος τὰ ἔργα πού διαβάζει. ("Ἄν εἶναι προικισμένος καὶ μετὰ φυσικὴ αἰσθητικὸτητα τόσο τὸ καλλίτερο βέβαια). Ἀκόμη θὰ χρειάζεται καὶ μιὰ σχετικὴ λογοτεχνικὴ ἰκανότητα, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἀποδίδει ζωντανὰ τὸ κείμενο, τὸ ρυθμὸ, τὴν ποιικιλία τῆς γλώσσας, σὰ λογοτεχνικὰ χαρίσματα γενικά. Καὶ θὰ πρέπει ἀκόμα νάχει καὶ μίαν πλατιά ἐγκυκλοπαιδικὴ μόρφωση γιὰ νὰ μπορεῖ ν' ἀναλύσει τέλεια ἕνα κείμενο. Ὅπως ἐπίσης πρέπει νάχει μιὰ καλὴ μέθοδο γιὰ νὰ μᾶς μάθει νὰ καταλαβαίνουμε τὴν ἀρχαία γλώσσα. Κι' ὅλα αὐτὰ τώρα, μᾶς δίνουν νὰ καταλάβουμε γιὰτί ἕνας λόγος τοῦ σχολαστικισμοῦ εἶναι καὶ τὸ ὅτι φιλόλογοι συνήθως γίνονται οἱ πρὸ ἀκατάλληλοι γιὰ τὴ Φιλολογία, δηλαδὴ ἄνθρωποι πού δὲν ἔχουν διόλου τὰ παραπάνω προσόντα. Καὶ δὲν τὰ χάνουν, πρῶτα γιὰτί δὲν τοὺς ἴδωσαν ἡ φύση (ἐνῶ μπορεῖ νὰ τοὺς ἔδωσε ὅλα τὰ προσόντα γιὰ μίαν ἄλλη ἐπιστήμη). Κι' ἔπειτα γιὰτί οἱ περισσότεροι φιλόλογοι προέρχονται ἀπὸ τὰ πρὸ ἀπόκεντρα μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ λίγοι μόνο ἀπὸ τὰ κέντρα τῆς πνευματικῆς κίνησης (Ἀθήνα, Θεσσαλονίκη, Ἐφτάνησα). Μ' αὐτὸ δὲ ζητοῦμε βέβαια ν' ἀποκλειστοῦν οἱ ἐσαρχιωτές ἀπ' τὴν τὴν φιλολογία, οὔτε νὰ μαθαίνουν ἐλεύθερα οἱ πρωτευουσιάνοι, ἀλλὰ λέμε ὅτι γενικά πρέπει νὰ μπαίνουν ἐκεῖνοι μονάχα πού ἔχουν τὰ πνευματικὰ ἐφόδια τοῦ φιλόλογου καὶ τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν Φιλολογία. Πόσο ὁμως εἶναι αὐτοὶ; Ἐλάχιστοι! Οἱ ἄλλοι ἔρχονται στὴ φιλολογία ὀδύστελα τυχαῖα. Μιὰ κι' ὁ πατέρας τοὺς ἀποφάσισε νὰ τοὺς κάνει ἐπιστήμονες ἔρχονται στὴ Φιλολογία, εἴτε γιὰτί βρίσκουν εὐκολώτερες τίς ἐξετάσεις¹, εἴτε

¹ Πολλοὶ καταλήγουν στὴ φιλολογία ἀπὸ πρῶτα πρῶτα θύσων καὶ ἀποτύχουν στὸ Πολυτεχνεῖο. Νομικὴ, Ἱατρικὴ κ.τ.λ.

γιὰτί πιστεύουν στὴν ἐξασφάλιση ἐνὸς μισθοῦ.

Σήμερα ἀκόμα, κάνοντας κανεὶς μίαν ἔρευνα σχετικὰ μετὰ τὸ ποῖο τῶν σημερινῶν φοιτητῶν τῆς Φιλολογίας θὰ κατέληγε σὲ συμπεράσματα ὄχι τόσο εὐχάριστα. Ἐχτὸς ἀπὸ μερικὲς ἐξαιρέσεις — πού ὅσο πᾶνε γίνοντ' εὐτυχῶς περισσότερες — τὸ σύνολο ἀποτελεῖται ἀπὸ νέους πού δὲν πρόκειται νὰ ξεφύγουν πολὺ ἀπ' τὸ συνηθισμένον σχολαστικὸν τύπο. [Ἐχτὸς ἐάν — ἔστω καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων — ἀγαπήσουν τὴν Ἐπιστήμη τους, καὶ μετὰ ἐντατικὴ μελέτη, καὶ αὐτομόρφωση, κατορθώσουν νὰ γίνουν καλλίτεροι]. Ἄν τοὺς δώσει ἕνα νεοελληνικὸ κείμενο, δὲ θάχουν νὰ σοῦ ποῦν σχεδὸν τίποτα. Κι' ἀφοῦ οἱ νέοι αὐτοὶ δὲν μποροῦν νὰ νιώσουν σύγχρονη φιλολογία, θὰ μπορέσουν νὰ νιώσουν Ἀρχαία, — καὶ πολὺ περισσότερο — θὰ μπορέσουν νὰ τὴ ζωντανέψουν στοὺς μαθητὲς τους; Βέβαια ὄχι. Καὶ τότε, μοιραῖα, θὰ περιοριστοῦν «εἰς τὰς γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς παρατηρήσεις» καὶ στὸ ἄψυχο, τὸ ἀνούσιο καὶ φλύαρο αὐτὸ κατασκευάσμα πού λέγεται «Ἐρμηνεία»! Ἐνῶ πραγματικὰ εἶναι «ρεζίλεμα» τοῦ κλασσικοῦ συγγραφέα καὶ τῆς κλασσικῆς γλώσσας.

Τελειώνοντας: Μὲ τὴ σημερινὴ κατάσταση ὁ νέος τοῦ Γυμνασίου κυττάει πότε νάρθει ἡ ὥρα νὰ γλυτώσει ἀπ' τ' Ἀρχαία, πού τὰχει γιὰ τὸ πρὸ ἀνιάρθ καὶ ἀσκοπο μάθημα. Δηλαδὴ, τὴν ἴδια ἐποχὴ πού κάνει τὴ γνωριμία του μετὰ τὴν Ἀρχ. φιλολογία, τὴ συχαίνεται κι' ὅλας. Φεύγοντας ἀπ' τὸ Γυμνάσιον δὲν ξαναπίπτει στὰ χέρια τοῦ ἀρχαίου ἔργου. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ἀ-

κούει τόσους καὶ τόσους, (ὄχι μόνο προγονόπληκτους, μὰ καὶ προσδεμένους κι' ἐπαναστάτες ἀκόμα) νὰ μιλάνε γιὰ «Ἑλληνικὸ πνεῦμα», «Διαλεκτικὴ», «Λουκιάνεια Εἰρωνεία» κ. τ. λ. Ἐπίσης «δταν» διαβάζει μιὰ καλὴ μετάφραση τοῦ Λουκιανοῦ ἢ ὁποιοῦ ἄλλου, εὐχαριστιέται. Μόνος του ὁμως δὲν τὰ καταφέρνει νὰ διαβάσει ἀρχαῖο συγγραφέα καὶ μάλιστα νὰ εὐχαριστηθεῖ. Γιὰ τὸ κακὸ αὐτὸ φταίει τὸ ποῖο τῶν σημερινῶν φιλόλογων. Ὅταν θ' ἀποχτήσουμε φιλόλογους ἀξίους ν' ἀνταποκριθεῖν στὸ ἔργο τους τότε τ' Ἀρχαία δὲ θὰ εἶναι μόνο σχολικὰ βιβλία. Θὰ μποῦν στὶς βιβλιοθήκες μας, θὰ μποροῦμε νὰ τὰ διαβάσουμε εὐχάριστα, καὶ δὲ θάκοῦμε μ' ἀπορία τοὺς ξένους νὰ μᾶς μιλοῦν γιὰ Ἑλλ. πνεῦμα, φραστικὴ κομψότητα κ. τ. λ. γιὰτί αὐτὰ θὰ τὰ νιώθουμε καὶ μετὰ οἱ ἴδιοι. θὰ τὰ μαθαίνουμε, θὰ τὰ ἐφαρμόζουμε στὴ ζωὴ μας. Κι' ἂν πρόκειται νὰ γίνει ποτὲ στὸν τόπο μας κάποια ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ τῆς Παιδείας, θὰ πρέπει σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο νὰ στραφῆ: Στὴ δημιουργία ἀληθινῶν φιλόλογων, φιλόλογων δημιουργῶν, πού θὰ σταθοῦν ἰκανοὶ νὰ μᾶς συγκινήσουν καὶ νὰ μᾶς δείξουν πῶς ἀπ' τὴν φιλολογία θὰ μπορέσουμε ν' ἀντλήσουμε ἀληθινὲς ὠφέλειες, πραγματικὴ μόρφωση.

Αὐτὴ θὰ εἶναι ἁ λ η θ ι ν ῆ Ἄ ν α γ ἐ ν ν ῆ σ η. Κι' ὄχι ἡ ἀναγέννηση τῆς «διετοῦς δοκιμασίας» καὶ τῶν «Κρατικῶν πτυχίων». Ἐννοεῖται ὅτι μιὰ τέτια ἀναγέννηση θὰ προέλθει ἀπὸ πραγματικὴ ἀγάπη γιὰ τὰ γράμματα καὶ τὴν πνευματικὴν ἐξύψωση, καὶ ὅτι δὲ μπορεῖ νὰ σκαρφαθεῖ τόσο εὐκόλα κι' ἐπιπόλαια ὅσο ἐκεῖνη τῆς... «διετοῦς δοκιμασίας».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΒΙΝΗΣ

ΓΙΑ ΝΑ ΓΝΩΡΙΣΤΟΥΜΕ ΜΕ ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Ἵπάρχουν διαβαλκανικοὶ Σύνδεσμοι, γίνονται βαλκανικὰ Συνέδρια, γράφονται πολλὰ γιὰ τὴ βαλκανικὴ συνεννόηση

καὶ μόνο ἀνάμεσόν μας δὲ γνωριστήκαμε ἀκόμη οἱ βαλκανικοὶ λαοί, γιὰτί οἱ ἐπίσημοι πού διευθύνουν τίς τέτοιες ἐνέ-

γίες ή δὲν καταδέχονται νὰ θυμηθοῦν τὸ λαὸ ἢ κ' ἂν τὸν θυμηθοῦν εἶναι γιὰ νὰ τὸν ἀγγαρέψουν χρησιμοποιοῦντας τὸν γιὰ ἐπίδειξη. Ἡ ψυχικὴ ἐκείνη συμπάθεια, ποὺ συνενώνει ἕνα λαὸ μὲ τὸν γείτονα τοῦ ποῦ ἔχουν κοινὰ συμφέροντα καὶ βλέψεις, δὲν ζητήθηκε νὰ καλλιεργηθεῖ μὲ τὸ σήκωμα τῶν ἐμποδίων ποὺ εἶναι φυσικὰ νὰ ὑπάρχουν ἀνάμεσα σὲ λαοὺς ἐχθρικοὺς ὡς πρὶν λίγο. Οἱ οικονομικοὶ φραγμοὶ καὶ διαφορὲς δὲν λυθῆκανε, ποὺ εἶναι ἡ μόνη ἀσφαλὴς προϋπόθεση γιὰ μιὰν πραγματικὴν βαλκανικὴ συνεννόηση. Ὑστερα ὀλιγὸς δὲν προπαρασκευαστικῶς μὲ τὴν κατάλληλη διαφώτιση πῶς κ' ὁ διπλανὸς τοῦ πρέπει νὰ τοῦ εἶναι φίλος καὶ πρέπει νὰ τὸν ἀγαπήσει γνωρίζοντάς τον. (Ὡς ὅμως θέλουμε νὰ γνωρίσουμε τοὺς ξένους ἀφοῦ οὐτε τοὺς ἰδίους μας ἑαυτοὺς, οὐτε τὴ χώρα μας οὐτε τίποτε οὐσιαστικὸ γιὰ μᾶς ξέρουμε ἔμετς—οἱ Ἕλληνες τουλάχιστο—ἐξω ἀπὸ παπαρδέλες καὶ φουσκαλίδες κουφίες;)

Ἀφοῦ αἰῶνες τώρα τὸ σχολεῖο τοῦ κοπανοῦσε τοῦ Ρωμοῦ πῶς οἱ Τούρκοι κ' οἱ Βούλγαροι εἶναι βάρβαροι καὶ τοῦ εἶναι ἐχθροὶ προαιώνιοι ποὺ πρέπει μὲ κάθε μέσο νὰ τοὺς ἀφανίσει ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς, ὕστερα ἀπὸ τὸ μῖσος αὐτὸ ποὺ τοῦ γιόμιζε τὴ ψυχὴ καὶ τοῦ θλόωνε τὴ σκέψη—κι ἀνάλογα γίνονταν καὶ στὶς ἄλλες χώρες—θέλανε οἱ λογῆς λογῆς βαλκανικοὶ θαυματοποιοὶ νὰ κάμουν στὸ ἀψευδοῦσε τὸ θαῦμα καὶ μὲ μὲρα νὰ ἐυπνήσουνε ἀγκαλιασμένοι ὁ Ρωμὸς μὲ τὸν Τούρκο, τὸν Βούλγαρο κ.τ.λ. καὶ νὰ χορεύουν τὸν συρτὸ γύρω σὲ φιλικὸ τραπέζι! Καλὴ καὶ ἄγια κάθε προσπάθεια γιὰ συνεννόηση κ' ἀπ' ὅπου κ' ἂν προέρχεται μὲ χαρὰ τὴ δεχόμαστε, μὰ δὲν ταιριάζει ὡστὸς καὶ νὰ αὐτοκοροῦδεύομαστε.

Πρέπει ἡ συνεννόηση νὰ γεῖ ἀπὸ κάτω, ἀπὸ τὰ λαϊκὰ βαλκανικὰ στρώματα, κ' ὄχι ἀπὸ πάνω, ἀπὸ τὰς ἰθύνοντας, ποὺ εἶναι πάντα φίλοι μεταξὺ τους, γιατί καλὰ τὰ ἔχουν καὶ καλὰ τὰ τρώνε.

Τέτοια ἀριστοκρατικὴ, νὰ ποῦμε, προσπάθεια γιὰ διάδοση τῆς βαλκανικῆς ἰδέας εἶναι καὶ τὸ περιοδικὸ «Les Balkans» ποὺ δαίειναι στὴν Ἀθήνα. Ἡ ἐκδοσὴ

τούτῃ αὐτῇ καθαρὴ εἶναι: σοβαρὴ, πολὺ ἀξιοπρόσεχτη καὶ καλὴ. Εἶναι μοιραῖο ὅμως ν' ἀγνοεῖται ἀπὸ τὸν βαλκανικὸ κόσμον, γιατί γράφεται: σὲ ξένη γλῶσσα. Καὶ εἶναι κρῖμα νὰ νομίζεις ὅτι ἀπευθύνεται πρὸς τὸ λαὸ κ' αὐτὸς νὸ σ' ἀγνοεῖ. Μοῦ φαίνεται πῶς τέτοιες ἐκδόσεις πρέπει νὰ βγαίνουν λαϊκώτερες καὶ στὴν κάθε βαλκανικὴ γλῶσσα, ἂν θέλουμε νὰ γίνεῖ κάποια θετικὴ δουλειὰ κ' ὄχι ἐπίσημος μόνον θόρυβος γύρω ἀπὸ μερικά ὄνόματα.

Ὁ Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου καὶ Πρόεδρος τῆς Ρουμανικῆς Κυβερνήσεως κ. Ν. Γιόργκα ἔκαμε κάτι καλύτερο: Τίς ἐντυπώσεις τοῦ ἀπὸ τὸ ταξίδι τοῦ στὴν Ἑλλάδα τίς ἔγραψε καὶ τίς ἐβγαλε σὲ βιβλίον, ἀφοῦ πρῶτα ἕνα μεγάλο τοῦ μέρος τὸ ἔδωκε διαλέξεις στὸ Ἐθνικὸ θέατρο τῆς Ρουμανίας. Ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση (Ν. Γιόργκα: «Ἐκδόσεις ἀπὸ τὴν σημερινὴ Ἑλλάδα καὶ πέντε διαλέξεις γιὰ τὴν σύγχρονον Ἑλληνικὴ ζωὴ». Μετάφρ. Μ. Μανέσκου. Ἀθήνα 1931) φαίνεται πῶς ἀδικεῖ λίγο τὸ πρωτότυπο εἰς βάρος μάλιστα τῆς διατύπωσης καὶ τῆς δημοτικῆς γλώσσας. Ὁ σοφὸς καθηγητὴς εἶδε τὴ σύγχρονον Ἑλλάδα μὲ τὰ ματογαῖα τῆς ἱστρικής τοῦ ἐπιστήμης καὶ τῆς μεγάλῃς τοῦ ἀγάπης γιὰ τὴν Ἑλλάδα μὰ καὶ μὲ τὸ αὐτοκίνητο τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ποὺ κ' ἂν δὲν τοῦ ζήτησαν, ὅπως ὁ ἴδιος λέει, τὴ βεβαίωση πῶς οἱ ἐντυπώσεις ποὺ θὰ εἶχε θὰ ἦταν ἱκανοποιητικὲς γιὰ τὸν ἐπίσημον κόσμον, ὅμως αὐτὸς εἶδε ἢ μᾶλλον περιέγραψε ἔτσι τὴ σύγχρονον Ἑλλάδα ποὺ ν' ἀρέσει στοὺς ἐπιστήμους. Γιατὶ μᾶς παρουσιάζει τὴ σημερινὴ Ἑλλάδα ἂν ἕνα ὄνειρευτὸ τόπο πρὸδου καὶ εὐτυχίας, ἔτσι ποὺ κ' ἔμετς οἱ ἴδιοι νὰ ψάχνουμε τοὺς ἀγνωστούς ὡς τώρα ἑαυτοὺς μας μ' ἀλαζονεία γιὰ τὴν καλὴ μας τύχη. Μὰ ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ἡ καλοσύνη τοῦ κ. Γιόργκα ζήμωσε τὸ βιβλίον τοῦ σὲ εἰλικρίνεια καὶ ἀκριβῆ παρατήρησι, γιατί δὲν εἶναι βέβαια ἡ Ἑλλάδα ὅπως τὴν φαντάστηκε.

Ἄλλο βιβλίον σχετικὸ μὲ τὰ Βαλκάνια εἶναι τοῦ Πέτρι «Ἡ Νέα Βουλγαρικὴ

κὴ Λογοτεχνία» Ἀθήνα 1931. Μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον ἔπιασα νὰ διαβάσω τὸ βιβλίον αὐτὸ γιὰ νὰ φωτιστῶ πάνω στὴ βουλγαρικὴ λογοτεχνία ἀπὸ ἕνα εἰδικὸ ὅπως ἡξερα. Ἡ ἀπογοήτευσί μου ὅμως ἦταν μεγάλη. Γιατὶ ὄχι μόνο τίποτε δὲν μπόρεσα νὰ μάθω ἀπὸ τὸν Πέτρι, μὰ καὶ γιὰ τὰ λίγα σίγουρα, ποὺ ἀπ' ἄλλοῦ ἡξερα πάνω στὸ ζήτημα αὐτό, ἄρχισα ν' ἀμφιβάλλω ἔνεκα οἱ τόσο ἀντίθετες πληροφορίες ποὺ δίνει ὁ Πέτρι. Δὲ μπορεῖ νὰ ζωγραφίσῃ ζωηρῆ τὴν προσωπικότητα κάθε λογοτέχνη, οὔτε νὰ δώσει τὸν προεπιλεγμένο χαρακτηρισμὸ στὸν τόνο τῆς τέχνης σὲ κάθε ἐποχῇ, μὰ φτωχὰ καὶ σαπατσούλικα ἀραδιάζει λόγια μεγάλα καὶ βαριά χωρὶς συνοχὴ καὶ ἀντίληψη τοῦ ὅλου. Ἔτσι καταφέρνει μόνον νὰ καταστρέψῃ τὴν εὐνοϊκὴν ἐντύπωση ἀπὸ τὴ λογοτεχνία μᾶς χώρας, ποὺ ἔχει βέ-

βαια τόσα ἀξιοπρόσεχτα καὶ ὄρατα νὰ βρεῖ ὁ κάθε μελετητὴς τῆς καὶ ἰδιαίτερα ὁ κάτοικος τῆς Βαλκανικῆς. Κι ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα γραμμένα σὲ μιὰ τραγιμένη γλῶσσα καὶ σὲ φτιαχτὸ στυλ, ἔτσι ποὺ ν' ἀναναχτεῖς σὲ κάθε σελίδα, σὲ κάθε ἀράδα σχεδὸν καὶ νὰ χρειάζεσαι πολὺ κουράγιο ἀληθινὰ γιὰ νὰ διαβάσεις τὸ βιβλίον ὡς τὸ τέλος μὲ κόπο.

Εἶναι πραγματικὰ λυπηρὸ ποὺ κ' αὐτὴ ἡ προσπάθεια βαλκανικῆς γνωριμίας ἀπότυχε τόσο χτυπητά. Ξέρουμε ὅμως ἀπὸ λίγες προηγουμένους του δουλειῆς τὸν Πέτρι γιὰ καλὸ μεταφραστὴ τῆς βουλγαρικῆς, ὡστε νὰ δικαιολογῆται ἡ ἐλπίδα πῶς ἡ Ἀνθολογία ἀπ' τοὺς Βουλγάρους λογοτέχνες ποὺ ἐτοιμάζει, καθὼς λέει: στὸν πρόλογό του, θὰ μᾶς δώσει μιὰ σαφὴ καὶ αὐθεντικὴ γνωριμία μὲ τὴ γειτονικὴ λογοτεχνία. Τὴν καρτερούμε ἀνυπόμονα.

κ. π.

ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΜΑΣ

* [Ὁ καλόβολος, καθὼς ἔλεγε Γάλλος πεζογράφος ἀπὸ τοὺς ποιητικότερους, ὁ καλόβολος λοιπὸν ἀναγνώστης θὰ μὴ ἐπιτρέψῃ, προτὸν προχωρήσω στὸ κύριον θέμα τοῦ ἀρθροῦ μου, νὰ τοῦ διηγηθῶ μιὰν ἱστορία πολὺ ἀπλὴ μὰ καὶ πολὺ διδαχτικὴ. Γιὰ τὸ ἔργο τῆς κυρίας Χατζημιχάλη, τὴν «Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη», γίνηκε ἀρκετὸς λόγος ἀπὸ τίς πρώτες μέρες ποὺ κυκλοφόρησε, σὲ τρόπο ποὺ νὰ σχηματίσουν τὴν ἰδέαν, ὅσοι παρακολουθοῦν τὰ βιβλία κ' ἐνδιαφέρονται κάπως ἰδιαίτερα γι' αὐτὰ, πῶς πρόκειται γιὰ ἕνα βιβλίον τὸ λιγότερον ἀξιοπρόσεχτο. Μαζὶ τοὺς ἔτυχε νὰ βρισκομαι κ' ἐγὼ καὶ θέλησα νὰ ἱκανοποιήσω τὴν περιέργειάν μου, συνδυάζοντάς τιν μὲ τὴν ἐκπλήρωσιν σχετικῆς παραγγελίας ποὺ εἶχα λάβῃ ἀπὸ τὸ προοδεφτικὸν μᾶς τοῦτο περιοδικόν. Ὅταν ὅμως ἀποφάσισα νὰ προμη-

θεψῶ τὴν «Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη», γιὰ νὰ τὴ διαβάσω ὅπως σὰς εἶπα καὶ νὰ τὴν κρίνω, σταμάτησα μπροστὰ σὲ ἀνυπολόγιστα ἐμπόδια. Ἡ ἐθνικὴ μας βιβλιοθήκη, ἀπ' ὅπου τὴν ἐπρωτοζήτησα, δὲν τὴν εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν ἐκδότην ἢ δὲν τὴν εἶχε βάλει στὴ διάθεσιν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς. Οἱ συνάδερφοί μου οἱ φοιτητές, καὶ μάλιστα τοῦ κλάδου τοῦ δικοῦ μας, εἶναι τόσο πλούσιοι ὅσοι κ' ἐγὼ, καὶ κανένας τοὺς δὲν εἶχε ἀξιώθει ὡς τὴν ὥραν ν' ἀγοράσει ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν διακόσων σελίδων μὲ τίς διακόσους δραχμῆς, σελίδα καὶ δραχμῆ. Δὲ μοῦ ἔμενε πιά παρὰ νὰ καταφύγω στὴν ἴδια τὴ συγγραφέαν, ποὺ τὴν ἐπληροφόρησα μ' ἐπιστολὴν γιὰ τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν παρακάλειαν νὰ μᾶς ἐφοκλῶναι, ἂν μπορούσε, δίνοντάς μας, ἔστω καὶ μ' ἐπιστροφή, ἕν' ἀπὸ τὰ χαλασμένα τῆς ἀντίτυπα. Ἡ εὐγενεία τῆς θὰ ἔλαβε βέβαια τὸ καλοσυνταγμένον μου γράμμα, ποὺ δὲ θὰ τὸ στέλνα ποτές ἂν

* Ἡ σύνταξι τοῦ περιοδικοῦ δηλώνει πῶς δὲ συμφωνεῖ μὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ προλόγου τοῦ ἀρθροῦ τοῦ ἀγαπητοῦ κ. Κοτζιούλα.

είτανε μόνο για μένα, έκαμε όμως καλά και δεν απάντησε, σαν την ήρωίδα του γνωστού μυθιστορηματος. Οι αναζητήσεις μου είχαν σταθεί σ' αυτό το σημείο — μία και δεν έπεφτε λόγος, πρέπει να το τονίσω, στο ταμείο του περιοδικού μας — όταν κάποιος φίλος υποχρεωτικός έμαθε τη χρεία μου και φάνηκε πρόθυμος να μου εξοικονομήσει από τρίτον δανεικό ένα κομμάτι του νεόβγαλτου βιβλίου. 'Απ' όλα τούτα έχουμε το συμπέρασμα πως δημοσιέβεται ένα βιβλίο για τη λαϊκή τέχνη της χώρας μας και, στις ημέρες τις θαυμάσιες που ζούμε, έχει μονάχα δε βρίσκει τη διάδοση που θα τό κανε γνωστό και προστό στο λαό για να μάθει κι αυτός δ' ανήξαιρος τὰ μεγάλα και τὰ σπουδαία που βγαίνουν απ' τὸ χέρι του και τὸ κεφάλι του, αλλά πρέπει κι εμείς, τὰ παιδιὰ τὰ μορφωμένα του λαού, να καταυποχρεωθούμε και ίσως ίσως να ξεπέσουμε στὰ μάτια της ύψηλης μας ἀριστοκρατίας, επειδὴ έχουμε τὴν ἀφέλεια να χάνουμε τὸν καιρὸ μας με διαβάσματα βιβλίων και τὰ παρόμοια. Καί τώρ' ἄς προχωρήσουμε ἀμερόληπτα, καθὼς τὸ καλεῖ ἡ δουλιὰ μας, στήν ἀνάλυση τοῦ ἔργου και στήν τοποθέτησή του].

'Η «Ἑλληνική λαϊκή τέχνη» δὲν εἶναι οὔτε τὸ πρώτο οὔτε τὸ μοναδικὸ ἔργο τῆς κυρίας Χατζημηχάλη, μίας γυναίκας πού με πραγματικὸ ζήλο ἀφοσιώθηκε στή μελέτη τῆς τέχνης τοῦ λαοῦ μας και βάλθηκε νὰ φέρει στή δημοσιότητα τὰ μυστικά της με ἄρθρα και με διαλέξεις ταχτικά, σοβαρὰς και ἀποδοτικὰς για τὴ νεολαία, και τὸ κοινὸ μας γενικότερα, πού τις παρακολούθησε. 'Η μακρόχρονη κι ἐπίμονη ἀπασχόλησή της στὸν κύκλο τὸν ἀναφερόμενο, βοηθημένη ἀπὸ τὴ μόρφωση και τὰ μέσα πού διαθέτει, τὴν εἰδίκεψε, μποροῦμε νὰ πούμε, στὸ θέμα της και τῆς ἔδωσε τὸ κύρος πού χρειάζεται σὲ κάθε ἐρευνήτῃ και μελετητῃ για νὰ τραβάει με πίστη και με περιφάνεια στὸ σκοπὸ του, ἔχοντας μόνο τις ἀμφιβολίες και τις ἀντιρρήσεις τοῦ ἑαυτοῦ του, χωρίς ἄλλους, ἐξωτερικούς, περισπασμούς. Κι ὅποιος δὲν έχει

δὲ προηγούμενες ἐργασίες της, ἀρκεῖ νὰ ξεφυλλίσει προσεχτικά τὸ νέο της βιβλίο για νὰ ἴδει και νὰ παραδεχτεῖ τὴν ἀξιολογία και θεμελιακὴ συμβολή της στήν ἐρευνα ἐνὸς τρόπου ζωῆς ἀμελέτητου ἀκόμα και σχεδὸν ἀνύπαρχτου για τοὺς περισσότερους, ὅπως εἶναι ἡ τέχνη ἢ λαϊκὴ, με τις ἀφετηρίες ἀπ' ὅπου ξεκινά και με τ' ἀποτελέσματα ὅπου καταλήγει περνώντας ἀπὸ πολυποίκιλους σταθμούς στὸ μεταξύ. 'Η ὥραία της κι ὠφέλιμη ἀπόφαση νὰ μπει σ' ἕνα στάδιο μελετῶν, ὅπου κανένας ἄλλος ὡς τώρα δὲν εἶχε ἐπιχειρήσει νὰ σταθεῖ και νὰ κινηθεῖ, εἶχε ἀφορμὴ, καθὼς και ἡ ἴδια ἀφίνει κάπου νὰ φανεῖ, τὴ συστηματικὴ και δημιουργικὴ στροφή τοῦ καθηγητῆ Νικολάου Πολίτη πρὸς ἄλλες, πάντα συγγενικὲς ὅμως, ἐκδηλώσεις και ὁλοκληρώσεις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ὅπως εἶναι τὰ τραγούδια, οἱ παροιμίες και οἱ παραδόσεις του. Τὸ φωτεινὸ παράδειγμα πού ἔδωσε, ὁ δάσκαλος ἀφτός ὁ πανεπιστημιακὸς με τὴν ψυχὴ τὴν ὁλοῦντανη, εἶταν ἱκανὸς νὰ ἐπιδλθθεῖ στή συνειδησὴ της και νὰ γεννήσει μέσα της τὴ φιλοτιμία και τὴν ἀμύλλα, ἀπαραίτητη και για τις πιδ ἀνιδιοτελεῖς ἐπιχειρήσεις. Καί θὰ τὴν ἐδῆθησε πάρα πολὺ ἡ μέθοδος τοῦ πρωτοπύρου λαογράφου, με τὴ σαφήνεια και τὴν ἀκριβολογία, με τὴν τάξη και τὴ σύνδεση πού τὴ χαρακτηρίζει, εἰδικότατη στίς ἐπιδιώξεις, ἀλλὰ καθολικὴ κι ὑποδειγματικὴ στή γενικότερη ἐξέτασή της.

Τὸ βιβλίο τῆς κυρίας Χατζημηχάλη ἀρχίζει μ' ἕναν πρόλογο ἀρκετὰ μεγάλο και πολὺ μελετημένο, εἶδος εἰσαγωγῆς στὸ πρωτότυπο ἔργο της, ὅπου μιλάει για τὸν ὄρισμό και τὰ γνωρίσματα τῆς λαϊκῆς τέχνης, για τὴν ἀνάπτυξη και τὴν πρόλευσή της, για τὴν ἐξάρτησή της ἀπέναντι τοῦ φυσικοῦ, ἱστορικοῦ και κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, για τὴ σημασία και τὴ χρησιμότητά της και τέλος για τὴν κίνηση πού παρατηρεῖται τὴν τελευταία γύρω της, σ' ἄλλες βέβαια χώρες, πὸ ἐξελεγχόμενες ἀπὸ τὴ δικὴ μας. 'Ο πρόλογός της ξεχωρίζει για τις στοχαστικὲς παρατηρήσεις του, τις ἐξακρι-

βωμένες και καλοζυγισμένες, και ἀποτελεῖ ἀπὸ ἀποψη ὕφους ἕνα πολὺ πειστικὸ δείγμα για τὴν ἱκανότητα και τὴν ἀνεση τῆς δημοτικῆς νὰ ἐνεργεῖ και σ' ἐπιστημονικὰ ἀκόμα ἐπίπεδα. 'Εξέλλου δὲν εἶναι στὸν ἀναγνώστη μιὰν ὁλοκληρωτικὴ ἀντίληψη για τὴ θέση ὅπου βρίσκεται σήμερα τὸ ζήτημα, κι ἄλλου και ἐδῶ, ἀφίνοντας τον συνάμα νὰ λογαριάσει τὴ πνέβμα ἀφροθυσίας και τὴ κατάρτιση ἀτόμου ἀπαιτεῖται για νὰ ξανοχτεῖ κανεὶς μέσα σὲ μιὰ τέτοια πλατιὰν ἀπόπειρα, ὅπου θὰ ναδαγήσει χωρίς ἄλλο ἂν τοῦ λείπουν τὰ ἐξαιρετικὰ ἐφόδια ἐνὸς θαρραλέου ἐρευνήτῃ, γιατὶ θὰ χει ἀπ' ὅλες τις μεριές ν' ἀντικρύσει τὸ ἀγνωστὸ και νὰ δεχτεῖ τὸ ἀσυγκέντρωτο. Μόνο ὅσοι ἔχουν καταπιασθεῖ, ἔστω κι ἐλάχιστα, με παρόμοιες ἀναζητήσεις μποροῦν, με τὴν μεταφορὰ τῆς φαντασίας, ν' ἀναγνωρίσουν και νὰ ὑπολογίσουν τις μεγάλες δυσκολίες πού βρῆκε μπροστά της ἡ κυρία Χατζημηχάλη προκειμένου νὰ μεταφέρει τις φιλοδοξίες της ἀπ' τὴν πρόθεση στήν πραγματοποίηση. Γιὰ νὰ κατορθωθεῖ ἀφτό και για νὰ παρουσιασθεῖ τὸ ἐπιδλθτικό ἔργο πού μας παρουσιάζει, χρειάστηκε νὰ δουλέψει, νὰ δουλέψει με ὅλη τὴ σημασία τοῦ ὅρου, νὰ κάμει ταξίδια, νὰ ἴδει ἀπὸ κοντὰ τὸ χωριὸ και τοὺς κατοίκους του, νὰ μελετήσῃ τὴ ζωὴ και τις συνήθειες τους, νὰ προσέξει τὴν ψυχολογία και τὴν ὄνματολογία, νὰ ρθει με δυὸ λόγια σὲ ἀμεση ἐπαφή με τὴν πηγαία λαϊκὴ ψυχὴ και με τὸ πολλαπλὸ ρεφσὸ ὕλικό, ἀπ' ὅπου διαμορφώνονται οἱ κάθε λογῆς καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις τῶν ἀνωνύμων και ἀπροσώπων τεχνιτῶν τοῦ λαοῦ. Καί για νὰ φέρει σ' αἴσιο τέλος τὴ δύσκολη μὰ και δαπανηρὴ ἀποστολή της, πρέπει ἔχει μονάχα νὰ παρακινήθηκε ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ τῆς ἰδιοφύια, πού παραδίδει τὰ ἐμπόδια ὅσο και περιφρονεῖ τις ἐφκολίες, ἀλλὰ και νὰ ἐθνοήθηκε ἀπὸ τὴν πλεβρὰ τὴν οικονομικὴ, πλεονέχτημα πού τὸ στεροῦνται πολλοὶ ἄλλοι ὅχι λιγότερο φιλομαθεῖς και φιλόπονοι ἀπὸ τὴν καλὴ κυρία τῆς «Ἑλληνικῆς λαϊκῆς τέχνης».

Γιὰ νὰ ξαναγυρίσω στὸ βιβλίο τοῦ θέ-

ματός μου, ἡ κυρία Χατζημηχάλη τὸ ἔχει διαίρει σε τρία τμήματα, ὅπου ἐξετάζονται τὰ προϊόντα τῆς τέχνης σὲ τρεῖς χωριστὲς ἐλληνικὲς περιφέρειες: στὸ Ρουμλοῦκι, σύνολο πενήντα περίπου χωριῶν πού βρίσκονται στὸν κάμπο τῆς Θεσσαλονίκης, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τοῦ ποταμοῦ 'Αλιάκμονα, στὸ Τρίκερι, τὸ γνωστὸ χωριὸ τῆς Θεσσαλίας, ἀντικρυνὸ τοῦ Παγασητικοῦ, και στήν 'Ικαριά, τὸ γνωστὸ και φημισμένο για τὴν ὁμορφιά του, ὅπου ὅλα τὰ ἐλληνικὰ νησιά, νησι τοῦ Αἰγαίου. Σὲ καθέν' ἀπὸ τὰ τρία κομμάτια τοῦ βιβλίου, ἀφοῦ ἀναφέρει για τὴ σύσταση τῆς γῆς, για τις ἀσχολίες τῶν κατοίκων, για τὴν κατασκευὴ τοῦ σπιτιοῦ, παλιότερα και σήμερα, ἐπιμένει κυριότατα στή λεπτομερὴ περιγραφή τῆς γυναικείας φορεσιάς, τῶν ἔργων τῆς ὑφαντικῆς και τῶν κεντημάτων, προσθέτοντας μερικὰ χαρακτηριστικὰ για τὴν τελετὴ τοῦ γάμου στὸ κάθε μέρος. Οἱ περιγραφὲς τῶν σημείων πού ἐπιχειρεῖ, χωρίς ἴσως κανένα πρότυπο γραφτό, εἶναι καμωμένες μ' ἐπιμέλεια και φανερόνουν ἀξιοπιστία, γιατὶ δείχνουν ἀνθρωπο πού ἀγωνίστηκε μόνος του νὰ μαζέψει ἕνα ἕνα τὰ στοιχεῖα και νὰ ταξινομήσει συστηματικὰ, ἀκολουθώντας ὀρισμένο διάγραμμα και περιλαβαίνοντας καθετὶ τὸ χρειάζόμενο. 'Επιπλέον ἐφρόντισε νὰ πλουτίσει κάθε κεφάλαιο με πληθὸς εἰκόνων και σχεδίων, βγαλμένων ἀπ' τὸ χέρι της, πού κάνουν παραστατικότερο τὸ κείμενο και σχεδὸν τὸ συμπληρώνουν κατὰ τρόπο σκόπιμο κι ὀριστικό. 'Η εἰκονογράφηση ἀφτή, πλούσια και χορταστικὴ για τὸ μάτι τοῦ ἀναγνώστη, ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τις λαμπρότερες καινοτομίες ἀνάλογων ἐυρωπαϊκῶν ἐκδόσεων κι εἶναι ἀπὸ τις λίγες ἐπινοήσεις τῶν ξένων πού πρέπει νὰ τις μιμηθούμε ἀδίσταχα κι εμείς: θὰ μάθουμε ἔτσι νὰ ἐλέγχουμε ἐπιτόπου τὴ μεταδοτικότητα τῶν διαβασμάτων και θὰ ἐξασφαλίζουμε τις γνώσεις μας με τὴν καλύτερη μέθοδο. Θὰ μπορούσαν ὅμως ἀπὸ τὸ βιβλίο τῆς κυρίας Χατζημηχάλη νὰ λείψουν μερικὲς φωτογραφίες, πού εἶναι πολὺ φωτογραφίες και μάλιστα κακότεχνες.

Τέτοιο είναι με σύντομη ανάλυση τὸ βιβλίο τῆς κυρίας Χατζημιχάλη στὸ περιεχόμενό του. Πραγματεύεται ἕνα θέμα πρὸς ἕμμεν τὸσον καιρὸ παραμελημένο καὶ πού εἶταν ἐποχὴ ἐπιτέλους νὰ κινήσει τὴν προσοχὴ καὶ τὴν ἀφοσίωση κάποιου. Τὸ ἐφτόχημα εἶναι πῶς ἡ κυρία Χατζημιχάλη, πού τῆς ἔτυχε ἕνας τόσο πρωτότυπος ρόλος, τὸν ἐδέχτηκε ὄχι ἀπὸ ἀπλήν ἐρασιτεχνικὴ κλίση, ἀλλ' ἀπὸ βαθύτερην ἀνάγκη διαφωτισμοῦ, τῆς ψυχῆς τῆς δικῆς τῆς καὶ τῆς ψυχῆς τῶν ἀλλοτῶν. Κι ἀφοῦ ἡ ἀρχικὴ πρόθεσίς τῆς ἀπαλλάχτηκε ἀπὸ τὰ στενά ἐγωιστικὰ ἐλατήρια, πού μποδίζουν νὰ κινήθῃ λέγεται τὸν καλλιτέχνην καὶ ὅποιον συγγραφέα, κατόρθωσε ν' ἀνυψωθῆι στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ ἰδανικοῦ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀποστολὴ τῆς σὰν ὑπηρεσία πρὸς τὸ ἔθνος, πρὸς τὴν ὁλότητα πού συνυπάρχουμε καὶ τὸ συναπαρτίζουμε. Ἀνεβασμένη πιά σὲ μιὰ τέτοια περιωπῆ, δὲ μπορούσε παρὰ νὰ φτάσῃ ὡς τὴν οὐσία τοῦ χρέους καὶ νὰ δειχτεῖ ἀντάξια τοῦ σκοποῦ. Μὰς ἔδωσε τὴν πρώτην ἀξιόλογον μελέτην γιὰ τὴ λαϊκὴ τέχνην τοῦ τόπου μας καὶ ἔβαλε τὰ θεμέλια σὲ μιὰ καινούργια οἰκοδομὴν πού περιμένει τοὺς ἐργάτες τῆς καὶ τοὺς συνεχιστῆς. Πρέπει μάλιστα νὰ τονιστεῖ μ' ἐφ'τὴ τὴν ἐφκαιρία καὶ τὸ περίεργον πῶς βγήκε πρώτην νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ παραγωγὴ καὶ σημασία τοῦ λαοῦ μας μιὰ πρωτεβουσιάναν, ἐνῶ ξαίρουμε μὲ τι προπάντων καταγίνονται τὰ διακοσμητικὰ (γράφει: παρασιτικά) ἀφ'τὰ στοιχεῖα τῶν συγχρόνων μεγαλοπόλεων. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὅμως θὰ περιμένει κανεὶς, μὲ δίκαιη ἀνυπομονησία, ἢ μελέτην τοῦ λαοῦ μας καὶ τῶν προβλημάτων του, καλλιτεχνικῶν ἢ ὁποιῶν ἄλλων, νὰ συνεχιστεῖ ἀπὸ ἀνθρώπους πού βρίσκονται περισσότερο κοντὰ τοῦ καὶ ἐπικοινωνοῦν καλύτερα μαζί του, μὲ τοὺς πόθους καὶ τὰ ὄνειρά του, μὲ τίς ἀνησυχίας καὶ τίς φιλοδοξίας του, συγγενικότεροι τοῦ λαοῦ καὶ ἀπὸ καταγωγὴν καὶ ἀπὸ νοστορπία.

Ἄλλὰ ἡ κριτικὴ μας δὲ θὰ σταματήσῃ ἐδῶ ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἀποψη τοῦ ζητήματος, πού πρέπει νὰ κοιταχτεῖ καὶ ἀφ'τῆ

μὲ τὴ σειρά τῆς. Τὸ βιβλίο τῆς κυρίας Χατζημιχάλη, ἀπαιτητικὸν ἀκόμα καὶ ἀπ' τὸν ἀναγνώστην του, ὅσους δὲ μπορεῖ γιὰ τὸν ἐναγγεῖα τὸν ἄλλολόγον νὰ τοὺς παρασύρει στὴ φιλοτίμησιν καὶ στὴ μίμησιν τῆς προσπάθειάς του, τοὺς φέρνει σ' ἄλλες σκέψεις μακρινότερες, ὄχι λιγότερο ἀσυγχρόνιστες γι' αὐτό. Ἀπ' ὅσους ἐδιόδασαν καὶ ἐχτίμησαν τὸ καλοτυπωμένο καὶ καλογραμμένο τῆς ἔργον θὰ βρεθοῦν σίγουρ' ἀρκετοὶ πού θὰ τοὺς περάσουν καὶ δευτερότερες ἰδέες ἀπ' τὸ νοῦ. Θὰ τοὺς φανεῖ πρῶτα πρῶτα παράξενον, ὀξύμωρον καλύτερα, νὰ βγαίνει βιβλίο ἀφιερωμένο στὴ λαϊκὴ τέχνην καὶ νὰ ἔχει γιὰ προορισμὸν του νὰ διαβαστεῖ ἀπὸ τοὺς πολῖτες καὶ τοὺς πλοῦσιους χωρὶς νὰ φτάσῃ ποτὲ στὰ χέρια τῶν χωρικῶν καὶ τῶν φτωχῶν, πού τοὺς ἐνδιαφέρει ἀμεσότατα γιὰ τὴν ἀποφύγει ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἔπρεπε ν' ἀπεφθύνεται σ' αὐτούς, ἀφοῦ τέτοια σημασία κλείνει τὸ ἐπίθετον. Ἐξὸν ἀπ' αὐτὴ τὴν παρατήρησιν, πού ἀναφέρθηκε καὶ στὴν ἀρχὴν καὶ πού τὴν ὑπαγορεύει ἢ πολυτέλεια καὶ ἀκρίβεια τοῦ ἔργου κἀνοντάς τὸ ἀπληγίαστο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, προβάλλει καὶ κάποια ἄλλη γενικότερη. Ὁ λαὸς ἐτοῦτος πού μὰς τριγυρίζει καὶ μὰς συγκρατεῖ σὰ χωριστὴ φυλὴν στὴν τεμαχισμένη ἐπιφάνεια τῆς σφαιρας λένε καὶ πρέπει νὰ τὸ πιστέψουμε πῶς ἀνήκει σὲς καλύτερες ράτσες τοῦ κόσμου. Τὴν ἀνωτερότητά του τὴν ἀπόδειξε πολλὰς φορές, ἀπὸ τὰ παλιότερα χρόνια ὡς τὰ στερνά, προχωρώντας ὁλοένα μὲ θάρρος ἀκατάβλητον καὶ δημιουργικὴν πρωτοβουλία σ' ἔργα πολιτισμοῦ σημαντικὰ, ἀκόμα καὶ σ' ἔργα βάρβαρα καὶ ὀλέθρια, ὅπως οἱ πόλεμοι, ὅπου τὸν ἐτραβούσαν καὶ θέλουνε νὰ τὸν τραθήξουν οἱ ἔχτροί του, παίρνοντας καὶ στρέφοντας καταπάνω του τὸν ἄβολον ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν ἀναμφορήτητην παλληκαριά του. Κι ὅμως ποῖο εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ὅπου ἔφτασε ὕστερ' ἀπὸ τόσες νίκας καὶ δημιουργίας: Ἄς τὸ δοῦμε προσέχοντας βαθύτερα τὸ ζήτημα.

Ἡ πρωτοτυπία καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ λαοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς τούρκικης σκλαβιάς καὶ δῶθε, ἐκδηλώ-

θηκε προπάντων στὴ φιλολογία καὶ στὴν τέχνην, πού ἡ πρώτη ἔχει ἀπὸ πολλοὺς καὶ ἀξίους μελετηθεῖ καὶ ἡ δευτέρα μολὶς σὲς ἡμέρας μας, ὅπως βλέπουμε, προσέχεται. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια μας, οἱ παραδόσεις καὶ οἱ παροιμίαι μας, τὰ ἔθιμα καὶ τὰ κάθε λογῆς ἄλλα δημιουργήματα τοῦ ἔθνους μας ἔχουν προσελκύσει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἔχουν προκαλέσει θαυμασμὸν ἀπὸ τοὺς τιμητικότερους: τὰ προΐοντα τῆς λαϊκῆς μούσας μεταφράστηκαν ἐπανεπιλημένα ἀπὸ τοὺς ξένους, οἱ συνήθειαι μας ἀποτελέσαν θέματα μελέτης γιὰ τοὺς ἐρασιτέχνες, ἢ γλώσσα μας ἢ νέα καὶ τὰ ἰδιώματά μας κατεβάξουν κάθε τόσο ἀπ' τὴν Ἑβρώπη καὶ ἀπ' τὰ σπουδαστήρια τοὺς εἰδικούς. Ἄνεμος λατρείας φυσάει ἀπὸ παντοῦ πρὸς τὰ δοξασιμένα ἀερογιάλια, ὅπου μιὰ φορὰ καὶ ἔβαν καιρὸ ἔγιναν, ἀκούμε, τόσα καὶ τόσα. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, λένε καὶ φωνάζουν, ξένου καὶ δικοῦ μας, εἶναι λαὸς περιούσιος, ἱστορικός, θεοσπαρμένος. Κι ὅμως πόσοι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς ἑλληνολάτρεις ἐσκυψαν νὰ ἰδῶν

ποιὰ εἶν' ἡ σημερινὴ κατάντια τοῦ λαοῦ μας, τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ πού τοῦ ψάλλουν κάθε λίγο καὶ λιγάκι ὕμνους καὶ τὸν ἀνεβάζουν ὡς τὰ μεσοῦρανα; Δὲν ξαίρουν οἱ πολλοὶ τοὺς, ἢ δὲ θέλουνε νὰ ξαίρουν, πῶς ἡ φυλὴ πού δημιούργησε τὰ ὑπεροχότερα τραγούδια καὶ πού ἐπιμένουν ἀκόμα νὰ τῆς ζητῶν ν' ἀρθεῖ στὸ ὕψος τῶν μεγάλων πεπρωμένων τῆς, ἢ φυλῆς ἀφ'τῆς πεινᾷ καὶ δυστυχεῖ, γιὰ ὅσους δὲ βλέπουν μοναχὰ τὴν συλλογὴν τοῦ Πολίτη καὶ τὴν «Ἑλληνικὴν λαϊκὴν τέχνην» τῆς κυρίας Χατζημιχάλη, ἀλλὰ καὶ γύρω τους, στοὺς ὁρόμους ὅπου κυκλοφοροῦν καὶ στοὺς ἀνθρώπους πού περνοδιαβαίνουν. Ἄν ἀγνοοῦν τὴν σύγχρονον ἐξαθλίωσιν τῶν ὁμοεθνῶν μας οἱ ἐπισκέφτες καὶ οἱ ἡγέτες του, δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ κάθονται ἀπληροφόρητοι καὶ οἱ νέοι μας, οἱ νέοι πού σποεδιάζονται προπάντων, οἱ χρυσὲς μας ἐλίπιδες πού θὰ κάμουν νὰ ξαναστράψῃ λαμπρὸν τὸ φῶς γιὰ τοὺς κοινωνικοὺς σκλάβους κάτω ἀπὸ τὸν ξάστερον ἑλληνικὸν οὐρανόν.

Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ

ΗΛΙΑ ΒΝΕΖΗ: «Τὸ νούμερο 31328 (Σκλάβοι στὰ ἐργατικὰ τάγματα τῆς Ἀνατολῆς). Μυτιλήνη 1931.

Κάθε κοινωνικὸ φαινόμενο ἔχει καὶ μιὰ ξεχωριστὴν ἐπίδρασιν πάνω στὴν καλλιτεχνικὴ παραγωγὴ. Κι ὁ πόλεμος, φαινόμενο τεράστιον μεγάλο, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐμπνέει τὴν τέχνην σ' ὅλα τῆς τὰ πεδία. Κι ἂν ἀρκετοῦμε μόνο στὴ λογοτεχνία καὶ πάλι μόνο στὴν Ἑλληνικὴν, βλέπουμε πῶς τὸ πρῶτον ἔχει θῆμα τὸν πόλεμον. Καὶ ἐκκοινοθεῖ καὶ ἐμπνέει ὁ πόλεμος τὴν τέχνην ὡς σήμερον, ὡς τὸ τελευταῖον μακελιόν. Ὅλη σχεδὸν ἡ μεταπολεμικὴ παγκόσμια λογοτεχνικὴ παραγωγὴ ἢ τοῦλάχιστον τὸ καλύτερον τῆς μέρος ἀσχολεῖται μὲ τὸν πόλεμον αὐτὸν τὸν ἴδιον ἢ μὲ τ' ἀνεπανόρθωτα ἀποτελέσματά του περιγράφοντας μὲ τὰ ζοφερώτερα χρώματα τῆς φρικαλεότητος τῆς φουρτουνισμένης αὐτῆς μπόρας καὶ ζωτανεύοντας σὰ μάτια

ὁλοῶν τὸ κακοῦργημα αὐτὸ τοῦ...πολιτισμοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, πού θὰ βαρύνει τόσο στὴν καταδίκην του. Γιατί οἱ νέοι πού γυρῆσαν σακατεμένοι ἀπὸ τὸν πόλεμον πού ζήσανε τὴ φρικτὴν του μὲ τὴν ἄγρια ἀναμονὴν τοῦ θανάτου στὸ κάθε μινούτο, πού εἶδαν τὴ σκληρὴν καταστροφὴν πού σκόρπισαν οἱ «πολιτισμένοι» στὴν ἀθάνατην Γῆν, αὐτοὶ ναυαγισμένοι, γιομάτοι ἀπὸ τὸν πόνον καὶ τὴν δυστυχία ἄφησαν τὴν καρδίαν καὶ τὸ νοῦν τοὺς λείπτερον νὰ μιλήσῃ καὶ νὰ ξεράσῃ τὸ φαρμάκι πού τοὺς πότισαν σὰ πῖον καλὰ τοὺς χρόνια, εἴτε σὰν φωτιά, εἴτε σὰν ἀσφυξιογόνα, εἴτε σὰ βρωμιωμένην μουχλιασμένην τροφὴν πού οὔτε τὰ σκυλιὰ δὲν τῆν τρώγουν. Γεννηθῆκανε ἀπὸ τὸν πόλεμον ἀριστοτεχνήματα, ἀλλὰ «γιὰ νὰ τὸν χτυπήσουν τρελλὰ, νὰ τὸν καταραστοῦν, νὰ τὸν κηρύξουν».

Και η σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία δεν ύστέρησε, μά'χει να παρουσιάσει έργα αξια να σταθούν ίσα με τα άλλα τα ευρωπαϊκά τα εμπνευσμένα από τον πόλεμο, αξια και ως τέχνη και ως δύναμη και ως διάθεση. Κι αν η φτωχή μας γλώσσα διαδάζονταν και λίγο έξω απ' τα δικά μας σύνορα, σίγουρα πώς τα έργα αυτά θάταν πολυδιάστατα και ξακουστά όσο λίγα. Όχι μόνο το αναμνηστικό αριστούργημα του Μυριβήλη «Η ζωή εν τάφω», μά και μερικά διηγήματα του Ν. Κατηφόρη, του Η. Βενέζη, ή «Ιστορία ενός αϊχμαλώτου» του Σ. Δούκα κι άλλα ακόμη είναι σε πολλά σημεία πολύ άνωτερα από τα ξένα όμοια. Τέτοιο είναι και το τελευταίο ρομάντσο του 'Ηλία Βενέζη «Τό νόυμερο 31328».

Θέμα του ή πολυδασανισμένη ζωή των αϊχμαλώτων ύστερα από τη Μικρασιατική καταστροφή εκείνων που άποτελέσανε τα λεγόμενα «εργατικά τάγματα». Με μαεστρία και δύναμη άπόδοσης πολύ μεγάλη σαν παλιός τεχνίτης μάς ζωγραφίζει με σίγουρο χέρι την τραγωδία της μαρτυρικής ζωής των αϊχμαλώτων. Η πλατιά αφήγηση λιτή, χωρίς περιττά στολίσια, σκληρή σαν την ψυχή του κολασμένου, με γρήγορη και πεταχτή φράση χωρίς μαλακά χρώματα, άλύγιστη μπορεί να την πετς, κáιγει σαν κάρβουνο πυρούμενο και σε κλονίζει σύγκορρο σά να ναι κανονισού βουή. Έπιγραμματοικός, σύντομος άστράφτει σαν κοφτερό λεπίδι ό λόγος του ως τό τέλος. κι' έτσι γοργά αλλάζονται στα μάτια μας εικόνες μαρτυρικές που δεν προφταίνουμε καλά-καλά να νιώσουμε τη φρίκη τους, την τραγική τους άνατριχίλα. Μιά γενναία άνθρωπιστική πνοή και λεπτή εϊρωνία αναδίνεται άπό τη διήγηση μαζί με τον άτέλειωτο πόνο που ναι άπέραντος και καταθλιπτικός. Κάποτε-κάποτε ή κόλαση που τόσο ρεαλιστικά περιγράφεται, δροσίζεται άπό μία ποιητική πνοή λεπτού άγερισού, μά τόσο παροδικά και φευγαλέα που κάνει φριχτότερη την κατοπινή θλιφτή ζωή. Τό στυλ τό άτομικό, έξαιρετικά διάφανο, λεξεμένο με μία κάποια άμέλεια, όλότελα άνε-

ξάρτητο άπό ξένη επίδραση αυτό ίσα-ίσα είναι ή δημιουργική του προσπάθεια που πέτυχε.

Οί άνήκουστες σωματικές και ψυχικές ταιλαιπυρίες που πέρασε στα «εργατικά τάγματα» μαζί με τους άλλους αϊχμαλώτους ό ήρωας του έργου, που ναι ό ίδιος ό συγγραφέας. Δημιούργησαν στους ζωντανούς αυτούς νεκρούς μία δική τους ήθική, άσχετη με τις λογής-λογής καθιερωμένες ήθικές, μιάν ήθική σαδιστική, ήθική κατάπτωσης, άποχτήνωσης, πόρωσης, μία ξεχωριστή και ιδιότυπη ήθική άγριου πρωτογονισμού, όπου με άπλα και άνοιχτούση μιλάει τό ένστικτο λάφτερο —όσο του έπιτρέπει ή σκλαδιά. Κι είναι θαυμαστά ψυχολογημένα όλα τα πρόσωπα του έργου, γιατί παρουσιάζονται φυσικές οί ψυχικές τους καταστάσεις με ζωτικότητα και δύναμη πρωτόφανη, χωρίς περιστροφές και ψευτοσκεπάσματα.

Ένα ίσως είναι που χεί να ψέξει κανείς δίκαια τό συγγραφέα και δεν είναι τό λιγώτερο: Πώς ύστερα άπό τη μαρτυρική κακοπάθηση, την έξαθλίωση, ψυχική και σωματική, μέσα στα δεινότερα βάσανα, κατάφερε να μη του γεννηθεί ή άγανάχτηση ενάντια σε κείνους που στάθηκαν αίτία της τόσης δυστυχίας ή άγανάχτηση που εξαγνίζει με τη φλογερή όργή της; Περιμένε κανένας πώς με τη ζωηρή παρατηρητικότητα του και τό άυθόρμητο του λόγου του, θά χεί και τον άναγκαίο σκεπτικισμό της άνταρσίας και βλέποντας τη μιζέρια που πιέζει όλα γύρω να τραθήξει μπροστά για την άπολύτρωση, ποδοπατώντας τους πραγματικούς φονιάδες. Δεν τό κάνει αυτό ό Βενέζης; κ' έτσι χάνει τό έργο του. Μά φαίνεται πώς γιαυτό δεν φταίει τόσο ό ίδιος όσο ή τάξη που τον γέννησε και τον μόρφωσε. Όπως δήποτε όμως «Τό νόυμερο 31328» θά μείνει ένας σταθμός λαμπερός στη νεοελληνική λογοτεχνία για τη μαεστρία και τη δύναμή του, τό πρωτότυπό του στυλ και την άνθρωπιστική του διάθεση και για την γλώσσα του την όμορφη. Κι έχουμε να περιμένουμε άπό τον Βενέζη έργα πολύ πιο δυνατά και μετωμένα.

K. ΠΡΟΣΠΕΡΙΟΣ

Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑ: «Έφήμερα» ποιήματα, 1932.

Τά τραγούδια τούτα του κ. Κοτζιούλα άποτελούν μία άπ' τις άξιοπρόσχετες ποιητικές συλλογές της τελευταίας περιόδου. Τυπωμένα σ'ένα ώρατο κι άπλό βιβλίο μ'ένα συμπαθητικό μά λίγο ύπερβολικό στη μετριοφροσύνη τίτλο, συγκεντρώνουν ένα ηγγαίο και θερμό αίστημα και παρέχουν έναν άγνό λυρισμό, που βρίσκει την έκφρασή του σ' άπλους κι άρμονικούς στίχους. Μά έχτός άπ' αυτό, τ' άβίαστο κύλημα του στίχου τους δί-

νει μία φυσικότητα, που γίνεται πιο ευχάριστη άπ' τις εύκολες ρίμες των τραγουδιών πούναι καθάρια άπό κάθε κακοφωνία και χασμωδία. Η καρδιά αφήνεται να μιλήσει άπλά κ' ήσυχα χωρίς πίεση, με μία ειλικρίνεια καθάρη άπό κάθε ύποκρισία και ψευτιά, που σήμερα δυστυχώς μάς περιζώνουν άπό παντού. Τά ποιήματα του κ. Κ. είναι γραμμένα σ'ένα τόνο μελαγχολικό. Ο «περαστικός που τραγουδάει» περνάει σαν ύπαρξη πονεμέ-

νη, βλέπει και τραγουδάει με μία άπογοήτευση:

Τό τέλος συλλογίζουμαι και στην άρχή είμ' [άκόμα.
Στρέφω και τρέχω σήμερα σ' όποια φωνή μου [κραίνει.
μ'αύριο σαν πέτρα άκίνητος θά κοίτουμαι στο [χώμα.
Τά νθος με μίας μαραίνεται και δυό φορές δέ βγαίνει.

Και νοιώθει ό κ. Κ. τον έαυτό του στη δύσκολη ζωή μας στενοχωρημένο, αν θέλετε, άδικημένο. Τό ψέμα κι' ή άδικία τον στενοχωρούν, πράγμα που τό εκφράζει τις περισσότερες φορές ζωηρά μαζί μ'ένα παράπονο:

Όλος μου ό δρόμος ως έδω σημαδεμένος μ' αίμα που στάζει κατακόκκινο μες άπ' τά στήθη ά- [κόμα.
Κατάκαρδα με πλήγωσε τάνθρώπινο τό ψέμα και τό τραγούδι όλο χολή μου άνέθηκε στο [στόμα.

Κι' έχει ό ποιητής την ικανότητα να μάς μεταδίνει άβίαστα, άνετα και μουσικά τά συναισθήματα, που κάθε φορά δοκιμάζει. Πολλές φορές συνειρμούνται κι' άνυψώνεται πάνω άπ' τάνθρώπινα και τότε ό στίχος του παίρνει έναν παλμό δυνατό και μία πετυχημένη σάτιρα και σαρκαστικότητα:

Τούτ' ή ζωή που ζούμε είναι γελοία.
μά δεν ύπάρχει κι' άλλη να διαλέξεις.
Γράφουμε, έρωτεύομαστε, όλο λέξεις,
πεθαίνουμε και μπαίνει μία τελεία...

Γενικά όλα τά ποιήματα σχεδόν της συλλογής αυτής σταματούν τον άναγνώστη με ήδαιτερη προσοχή. Τό «έλεγετο» στον άλησμόνητο Καρυωτάκη, τον ποιητή της «Πρέβεζας», που δονείται άπό πραγματικό πόνο και συμπάθεια, ή «είσαγωγή», που ξεχωρίζει για τ'αυθόρμητο κλάμα των πραγμάτων, που μάς φεύγουν για πάντα, τό «δειλιό», που διατρανώνεται ό καύμος κι' ή άγάπη στην αιώνια μητέρα, τό παιχιδιάρικο «μποέμ» που, ρεαλισμός και φυσική άγνή άγάπη ένώνονται σε μία εϊρωνεία, και τόσα άλλα, αποτελούν κομμάτια άπό τά πιο γάργαρα νερά της νεώτερης ποίησης μας.

Μά θά πη κανείς πώς ό τόνος της κριτι-

κής μας είναι πολύ έγκωμιαστικός. Άλλά ό ποιητής ούτε άνάγκη έχει άπό επαίνους δικούς μας, ούτε ζηλεύει τους θορύβους και κρότους που πολλές φορές γίνονται τελευταία γύρω άπό άσήμαντα και μέτρια έργα. Έχτός αυτού, όταν έχουμε μπροστά μας μία ικανοποιητική εργασία, είναι περιττό να του ύποδείξουμε έμεις λάθη, που, αν ύπάρχουν, θά τά βρει μόνος του και θά τά εξαλείψει άπό τά κατοπινά ποιήματά του. Όστόσο έχουμε να παρατηρήσουμε ότι τό κυριώτερο έλάττωμά του είναι ή κάποια έπιμονή του στα ίδια θέματα κι' ό όπωσδήποτε περιορισμένος κύκλος έμπνευσης, πράγμα που τον άδικεί και τον περιορίζει.

Έπίσης δεν άντιμάστε την επίδραση, ποχί στον κ. Κ. ό ποιητής του «πόνου του άνθρώπου και των πραγμάτων», που είναι μάλλον συγγένεια της μούσας των κι' όχι άρρωστη και δουλική μίμηση, όπως θά είχε κανείς να παρατηρήσει σε τόσους κλαψιάρηδες και άνιαρούς στιχουργούς της τελευταίας περιόδου. Και τότο γιατί ό έλεγειακός τόνος, που κυριαρχεί στους στίχους του, ό πλούτος και ή άνετη έχτύλιξη των εικόνων, ή άποφυγή έξεζητημένων και μεγαλόστομων λόγων συγκινούν πάντοτε και κάμνουν τον κ. Κ. όχι μόνο άληθινό «στοχαστικό αδέρφι» εκείνου, μά και δημιουργό μίας καινούργιας ποιητικής νότας. Έχτός αυτού μπορεί να διακρίνει κανείς κι' έναν αισθηματισμό με μία μουσική διάθεση Πορφύρα και μία λιτή άδρή έκφραση του πένθους, συνειδημένη στον Άλεξανδρινό Κεβάφη. Παρ' όλα αυτά μένει πάντα προσωπικός κι' έχουμε τη βεβαιότητα ότι ό συμπαιθής συνάδελφος και φίλος δε θ' άργήσει να πλατύνει τον κύκλο της έμπνευσής του και ότι πολύ γρήγορα θαδίζοντας καλό και στερεό δρόμο θά τραγουδήσει και θά τονίσει γενικώτερος σκοπούς και καθολικώτερος πόνους και καύμούς.

Και τώρα τελειώνοντας ως κλείσουμε τό πρόχειρο τούτο σημείωμα, με την ύποβλητική «φυσιολατρεία» που την πνέει μιάν άπαλότητα και μία γαλήνη.

Σήμερα χαίρουμαι βαθιά του φθινοπώρου την ειρήνη, ρόδινη ή συλλογή μου έγινε κι' ή πλάση γύρω μου ξανθιά...

ΚΩΣΤΑΣ ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΠΟΛΥ συσταίνουμε στους άναγνώστες μας να προσέξουν ξεχωριστά τό μέρος άπό τη μελέτη της κ. Ρόζας Ίμβριώτη «ή άξιολόγηση στην Ιστορία», τό όποιο δημοσιεύουμε στο φύλλο αυτό, γιατί ίσως είναι

ή μόνη σχετική με τό ζήτημα αυτό μελέτη στα ελληνικά, — έμεις τουλάχιστο δεν έχουμε άλλη — μά και γιατί έχει όλα τά χαρακτηριστικά μίας άκριβολογημένης επιστημονικής εργασίας. Και βρίσκουμε κ' έδω

τὴν εὐκαιρία νὰ εὐχαριστήσουμε θερμὰ τὴ διάλεχτὴ ἐπιστήμονα ποὺ μ' εὐγενικὴ προθυμία δέχτηκε τὴν πρόσκληση τοῦ Ὁμίλου κ' ἔδωσε σὲ διάλεξή τὴ μελέτη της αὐτὴ, καὶ γιατί πρόθυμα πάλι μᾶς παραχώρησε τὸ μέρος τοῦτο ποὺ δημοσιεύουμε. Μὲ μεγάλη μας χαρὰ θὰ δοῦμε ὅλη τὴ μελέτη πλατύτερη καὶ συμπληρωμένη σὲ βιβλίον ποὺ θὰ τυπωθεῖ σὲ λίγο, ὅπως μᾶς εἶπε ἡ κ. Ἰμβριώτη.

ΑΝΑΓΚΗ νὰ ποῦμε πὼς ἡ «Μελέτη-Κριτικὴ» δὲ δημοσιεύει μόνον ὅτι «εἶναι σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τῆς Σύνταξης», μὰ οἱ σελίδες της εἶναι ἀνοικτὲς σὲ κάθε ἀξιοπρόσεχτὴ γνώμη, φτάνει ἀπλὰ καὶ καθαρὰ νὰ ἐκφορᾶται καὶ νὰ στέκεται σὲ μιὰ προχωρημένη θέση, σύμφωνα μὲ τὸν προοδευτικὸ χαρακτήρα τοῦ περιοδικοῦ. Αὐτὸ ἄλλωστε φαίνεται καὶ ἀπὸ ἀρκετὰ δημοσιεύματα ποὺ ἀντιμάχονται ἀναμεταξύ τους καὶ ὁμως ἐγίναν δεχτὰ στὸ περιοδικό μας. Γιατὶ δὲ φιλοδοξήσαμε νὰ βγάλουμε ἓνα περιοδικὸ γιὰ νὰ γράφουν μερικοὶ ἄνθρωποι, μὰ μὲ τὴν ἐκδοσὴ τῆς «Μελέτης-Κριτικῆς» θελήσαμε νὰ δημιουργήσουμε ἓνα ἐλεύθερο βῆμα τῆς φοιτητικῆς διανοῆσης, μιὰ κίνηση γιὰ νὰ συζητηθοῦν οἱ ἀνησυχίες κ' οἱ ἀπορίες μας, μιὰ δουλειὰ ποὺ νὰ συμβάλει ὅσο εἶναι μπορετὸ στὴν πνευματικὴ μας ἀνάπτυξη.

ΑΠ' ΤΗ θέση αὐτὴ πρέπει νὰ κάνουμε γνωστὸ στὰ μέλη τοῦ Ὁμίλου ὅτι οἱ συγκεντρώσεις τῶν κύκλων, καθὼς καὶ μιὰ σειρὰ διαλέξεων ματαιώθηκαν φέτος γιατί δὲν ὑπῆρχε αἴθουσα νὰ γίνουν. Ἡ Λέσχη, στὴν ὁποία ἀποταθῆκαμε κατ' ἐπανάληψιν μᾶς παραχώρησε μὲ ἔγγραφο τῆς Ἐφορείας τὴν αἴθουσα τῶν διαλέξεων της, μὰ ὅταν ἐπήγαμε νὰ τὴν πιάσουμε, πληροφορηθῆκαμε πὼς ἡ αἴθουσα δὲν ἔχει καθίσματα. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ χαρακτηρίζει, νομίζουμε, καλὰ τὴν κατάστασιν, ποὺ ἔχει προκαλέσει τὴν ἀγανάκτησιν τῶν φοιτητῶν, χωρὶς ὁμως νὰ κατορθώσουν ἄλλο τίποτα παρὰ νὰ παίρνουν τὴν ἀπάντησιν «ἂν δὲ σᾶς ἀρέσει πηγαίνετε νὰ φτιάσετε ἄλλη Λέσχη». Γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὴ δικὴ μας περίπτωσιν, μῆνες τώρα μᾶς δίνονταν οἱ ὑποσχέσεις πὼς σὲ λίγες μέρες ἡ αἴθουσα τῶν διαλέξεων θὰ ἦταν ἔτοιμη, ὥσπου προχτὲς μᾶς δηλώθηκε ὅτι ἡ Λέσχη δὲ μπορεῖ ν' ἀπασχολεῖται παρὰ μὲ ἔργα «κοινῆς ὠφελείας». Δὲν πιστεύουμε νὰ ὑπάρχει κανένας, ποὺ νὰ ἴναι τόσο καθυστερημένος ὥστε νὰ νομίζει πὼς οἱ διαλέξεις στὴν «κοινὴ ὠφέλεια» ἀποβλέπουν. Μὲ τὴν προσπάθειαν τῆς Λέσχης νὰ ἱκανοποιήσει τὶς ἀπαιτήσεις κάποιων ἄλλων, ποὺ μὲ τὴν θέσιν τους βαρύνουν περισσότερο ἀπ' τὴν ἀνάξια προσοχῆς ὀλότητα σχεδὸν τῶν φοιτητῶν, μάθαμε ὅλοι ὅτι ἔργα «κοινῆς ὠφελείας» ποὺ ἀρμόζουν γιὰ ἓνα καθίδρυμα τῆς Ἐπιστήμης εἶναι οἱ αἴθουσες ξιφασκίας καὶ ἐπιτραπέζιου τένις.

ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ προσοχὴ σημειώνουμε καὶ δῶ τις δυὸ βαθυστόχαστες διαλέξεις γιὰ τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα, πῶς εἶναι τελευταῖες μέρες ὁ γλωσσολόγος καὶ μελετητῆς τῆς νεώτερης λαϊκῆς μας γλώσσας κ. Μανώλης Τριανταφυλλίδης. Ὁ κ. καθηγητῆς τονίζοντας τὴν ἐπιταχτικὴ ἀνάγκη τῆς λύσης τοῦ σπουδαίου καὶ ζωτικοῦ αὐτοῦ προβλήματος, μᾶς ἔδωσε μιὰν ἀπάντησιν. Μὰ κείνο ποὺ ξεχωρίζει καὶ μᾶς δίνει θάρρος καὶ εὐχαρίστησιν εἶναι ἡ πλῆρεια ἐκδήλωσιν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ σπουδαιότητος τοῦ ζητήματος, ποὺ ἡ λύσιν του θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπ' τὴ συντονισμένη προσπάθεια ὄλων ἐκείνων ποὺ ἀληθινὰ ἀγαποῦν καὶ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ του.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

1) Στὶς 23 τοῦ Μάρτη στὴν μικρὴ αἴθουσα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὁ ὑφηγητῆς κ. Συκουτρῆς ἔκαμε εἰσῆγησιν ἐπάνω στὸ θέμα: **Δημιουργοὶ καὶ φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ.** Στὶς 30 τοῦ Μάρτη ἐγένε συζήτησιν ἀπὸ φοιτητῆς ἐπάνω στὴν εἰσῆγησιν τοῦ κ. ὑφηγητῆ. Ἡ συζήτησιν ἐξακολούθησε καὶ στίς 6 τοῦ Ἀπρίλη καὶ στίς 16 τοῦ ἴδιου μηνῆ. Στίς 8 τοῦ Ἀπρίλη μίλησε ὁ καθηγητῆς κ. Λούθαρς στὴν αἴθουσα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς μὲ θέμα: **Οἱ φιλόσοφοι τῆς ζωῆς.**

ΔΗΛΩΣΗ

Ἡ συνέχειαν τῆς μελέτης τοῦ φίλου συνεργάτη κ. Κ. Παυλίδην γιὰ τὴν «Ἐπιστημολογία τοῦ Αἴμ. Meyerson» θὰ μπεῖ στὸ ἐπόμενο φύλλον.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Π. ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ. — Ἡ μελέτη σας δέχνη μιὰν ἀρκετὰ προχωρημένη γλωσσικὴ ἀντίληψιν, καὶ ἄς ἔχει καὶ μερικὲς ἀνακρίβειες. Μὰ θὰ θέλαμε ἀπὸ σᾶς κατὶ σχετικὸ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη σας, στὴν ὁποία βέβαια θὰ εἰσασθε πολὺ πῶς εἰδικὸς παρὰ στὰ γλωσσολογικά.
Κ. ΠΡΟΣΠΕΡΙΟΝ. — Εὐχαριστοῦμε γιὰ τὰ καλὰ σας λόγια καὶ τὴ συνεργασίαν σας. Ἡ κριτικὴ γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ Βενέζη δημοσιεύεται. Τὸ σημειώμα σας γιὰ τὸ «Ἀρχαῖο Ἑλ-

ληγες Δυρικοὶ» τοῦ Βουτιερῆ εἶναι πολὺ σύντομο καὶ βιαστικὸ, ἐνῶ θὰ πρεπε νὰ μᾶς στείλετε γι' αὐτὸ κατὶ πλατύτερον, λεπτομερέστερον καὶ πῶς οὐσιαστικόν. Τὸ καρτεροῦμε.
— Ἡ συνέχειαν τῆς ἔρευνας «Ποιοὶ δρόμοι ἀνοίγονται μπροστὰ μας» θὰ ἐξακολουθήσει στὸ ἐπόμενο.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Τὸν περασμένον μῆνα λάβαμε τὰ παρακάτω βιβλία:

- ΓΙΑΝΝΗ ΙΜΒΡΙΩΤΗ. Ἡ παθολογικὴ μνήμη, ψυχολογικὴ μελέτη, Ἀθήνα 1931.
- Μορφολογικὴ ψυχολογία, τεύχος Α', Ἀθήνα 1931.
- Β. Μ. ΒΕΛΛΑ. ὕφηγητ. τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ Kapporeth καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν Kipporim, ἐν Ἀθήναις 1930.
- Mal' Ak-Jahre, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1931.
- Τρία χωρὶα τῆς Π. Διαθήκης, ἐν Ἀθήναις 1931
- Ὁ πολιτισμὸς τῶν Σουμερίων, ἐν Ἱερουσαλὴμ 1931.
- Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐν Ἀθήναις 1932.
- Ἰπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰερὸφῆτου Ναοῦμ, ἐν Ἀθήναις 1932.
- Β. ΤΑΤΑΚΗ. Panétins de Rhodes (le fondateur du moyen stoicisme). Sa vie et son oeuvre. Paris, 1931, Vrin.
- Κρίτων Πλάτωνος. Μετάφρασιν μὲ εἰσαγωγὴν, Ἀθήνα, 1931. Ἐκδ. Δημητράκου δρ. 15.
- ΠΕΤΡΙ. Ἡ νέα Βουλγάρικη Λογοτεχνία, Ἀθήνα 1931, δρ. 25.
- Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ. Ὁ Ρόδιος ποιητῆς Κ. Ν. Κωνσταντινίδης, Ἀθήνα 1931, δρ. 10.
- Τ. ΗΣΤΣΕΝΚΟ. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ. Μετάφρασιν Π. Γ. ΣΚΥΤΑΛΗ («Σύγχρονη Σκέψιν» ἀρ. 33). Ἐκδ. Γκροβόστη δρ. 6.
- ΑΝΤΗ ΠΕΡΝΑΡΗ. Σολομώντος Ἄσμα Ἄσμάτων. Ἐμμετρὴ ἀπόδοσιν στὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Λευκωσία. Κύπρος. Τιμὴ 1 σελίνι.
- Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΔΑ. Ἐφήμερα (Ποιήματα), Ἀθήνα 1932.
- ΠΕΤΡΟΥ Σ. ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗ. Ἡ διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν. Θεσσαλονίκη 1931.
- ΔΗΜ. Μ. ΣΑΡΡΟΥ. Σοφοκλέους Ἀντιγόνη. Σὲ δημοτικὸς στίχους μὲ πρόλογο καὶ ση-

μειώματα ἑρμηνευτικά. Ἐκδοσιν Β', Ἀθήνα 1932. δρ. 40.
ΑΧ. ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΥ. Ἡλία Βουτιερῆ Ἀρχαῖοι Ἑλληνες Δυρικοὶ. Κριτικὴ ἀνατυπωμένη ἀπὸ τὸ «Δελτίον Ὁμοσπονδίας Διευθυντῶν Μ. Παιδείας» ἀρ. 69 Μάρτιος 1932.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΕΣ ΗΜΕΡΕΣ. Λογοτεχνικὸ περιοδικόν, Διευθυντῆς Π. Σ. Σπανδωνίδης, Γαριβάλδη 2, Θεσσαλονίκη. Ἔτος Α'. τεύχος 1, Μάρτιος 1932, τεύχος 2, Ἀπρίλιος.
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ. Μηνιαῖο περιοδικὸ θεωρίας καὶ ἔρευνας. Ἔτος Β', ἀρ. 1 (25) Ἀπρίλιος 1932.
Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ. Δεκαπενθήμερη ἐφημερίδα Ἔτος Β', ἀρ. 23.

ΔΙΟΡΘΩΜΑΤΑ

Ἐπειδὴ τὸ φύλλον αὐτὸ τυπώθηκε μὲ βλα. ἔχει ἀρκετὰ παρατυπώματα ποὺ γιὰ τεχνικοὺς λόγους μέιναν ἀδιόρθωτα. Γι' αὐτὸ ζητοῦμε ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες μας νὰ μᾶς συγχωρήσουν. Διορθώνουμε ἐδῶ ὅσα νομίζουμε σοδαρώτερα:

- σελ. 6 στήλη β' στιχ. 18 ἀπὸ κάτω: «δυναστεύοντος»
- σελ. 7 στήλη β' στιχ. 21 ἀπὸ πάνω «κατασκευάζει»
- σελ. 9 στήλη α' στιχ. 19 ἀπὸ κάτω «ἐντυπώσεις»
- σελ. 10 στήλη β' στιχ. 9 ἀπὸ πάνω «αὐτοαποκαλεῖται»
- σελ. 11 στήλη α' στιχ. 18 ἀπὸ πάνω «τὶς ἐπιστήμες ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ ζωὴ»
- σελ. 11 στήλη α' στιχ. 26 ἀπὸ κάτω «τὴ ζωὴ μέσα στὸ σύνολο»
- σελ. 12 στήλη α' στιχ. 14 ἀπὸ κάτω «μὲ ψυχὴ ξεραμένη»
- σελ. 13 στήλη α' στιχ. 15 ἀπὸ πάνω «Φιλολογικῆς Ἐπιστήμης»
- σελ. 14 στήλη α' στιχ. 22 ἀπὸ πάνω «γενικώτατες»
- σελ. 15 στήλη α' στιχ. 12 ἀπὸ κάτω «κατάστασιν»
- σελ. 15 στήλη α' στιχ. 7 ἀπὸ κάτω «φιλολογία»
- σελ. 16 στήλη β' στιχ. 1 ἀπὸ κάτω «Βουλγάρικη»